

DE LICHTE VOORDE

PERIODIEK VAN DE
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

Boerderij familie Geurink

No. 44
april 2001
ISSN: 0927-6688

Bij de afbeelding op de voorkant:
Boerderij familie Geurink aan de Derde Broekdijk ± 1990.

“De Lichte Voorde” is een half-jaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van onze gemeente in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

De redactie van ‘De Lichte Voorde’ bestaat uit:
N.J.M. Adema Mzn, B.H.W. van Lochem en G.A.Th.M. Nijs

Inhoud

Voorwoord van de redactie	Blz. 3
Een eerlijke landbouwer	Blz. 4
Indeling van de tijd volgens de Gregoriaanse kalender	Blz. 6
'n lang Kwarteerken	Blz. 7
Veldwachtersperikelen 1865 - 1889 in Lichtenvoorde	Blz. 8
Lichtenvoorder	Blz. 14
Bonifatius	Blz. 15
Boerderij- en veldnamenonderzoek	Blz. 17
Excursie naar het landgoed Singraven	Blz. 21
Lezing: Vondsten in de Achterhoek	Blz. 23
De 11 ^{de} Gelderse Genealogische Contactdag	Blz. 24
Een dia-avond in Lievelede	Blz. 25
Willem en Dina Geurink, twee mensen om niet te vergeten	Blz. 27
Zomaar voor het oprapen	Blz. 49
Mededelingen bibliotheek	Blz. 52
Personalia	Blz. 55
Aanwinsten foto/dia-archief	Blz. 56
Ons "zoekplaatje"	Blz. 58

Voorwoord van de redactie

Zelden werden aan De Lichte Voorde zóveel verhalen door de leden zelf ingezonden als voor dit nummer. De redactie is dan ook trots op de lezers die voor deze goed gevulde periodiek hebben gezorgd en zij hoopt dat meer lezers in de pen klimmen om aspecten van de Lichtenvoordse geschiedenis vast te leggen.

Om te beginnen noemen we het ingezonden stuk van Antoon Hulshof. Hij vond een artikel in de Geldersche bode, dat een soort vervolg zou kunnen zijn op het artikel in de periodiek nr. 38 over de ambachtelijke en industriële verwerking van melk. In dit krantenartikel uit 1914 geeft een eerlijke landbouwer zijn mening over de handelwijze van een zuivelfabriek, die in die dagen voor een ware rel zorgde.

Het nieuwe millennium houdt alom de gemoederen bezig: begint dit nu vanaf 2000 of 2001? Dat er in het verleden ook al met tijd gerommeld werd en dat er zelfs correcties in de tijdrekening zijn toegepast, lezen wij in het stuk van Jos Wijnen.

Ook dialect en taal komen aan de orde. Zo is er een aardige en waar gebeurde anekdote uit de jaren '40. Van de heer W. Sterenborg uit Tilburg kregen wij uitleg over hoe de inwoners van Lichtenvoorde zich zouden kunnen noemen. Er zijn verschillende bewoordingen mogelijk, maar wat is nu juist? Ook de naam Bonifatius is onder de loep genomen. Het boerderij- en veldnamenonderzoek zal in dit jaar een aandachtspunt zijn voor het bestuur. In deze periodiek leggen wij het belang daarvan uit.

Van heer J. Oonk kregen wij informatie over zijn overgrootvader die van 1865 tot 1889 in Lichtenvoorde rijksveldwachter was. In periodiek nr. 40 behandelden wij de periode van 1812 tot 1865, waar dit verhaal mooi op aansluit.

In maart vorig jaar werd bekend dat drie verenigingen een praalwagen voor het bloemencorso gingen bouwen op het erf van de voormalige onderduikersboerderij van de familie Geurkink aan de Derde Broekdijk. Deze verenigingen waren zonder bouwplaats komen te zitten. Dit was voor Henny Bennink aanleiding om eens wat dieper te graven in deze bijzondere grond. Dat je het graven wel aan Henny Bennink kunt overlaten, blijkt onder andere uit de twintig bladzijden van dit interessante stuk.

Bestuurslid Henk Hanselman geeft ons een kijkje in onze eigen bibliotheek. Henk is nadat Han Wassing vorig jaar voor de functie als bibliothecaris bedankt had, met een algehele inventarisatie begonnen met de bedoeling het allemaal toegankelijker te maken. Er is daar heel wat te vinden. Vervolgens beschrijft ons redactielid Godfried Nijs een ander soort vondst in Lieveelde uit de prehistorie.

Excursies en lezingen waren er uiteraard ook. Henk te Brake neemt ons mee op excursie naar het landgoed Singraven bij Denekamp. Verder is er een verslag van de lezing van de heer Schepers van november vorig jaar over archeologie en geologie. Een verslag van de zeer succesvolle dialezing in Lieveelde ontbreekt hier uiteraard niet. Tot slot vindt u ons Zoekplaatje waarbij navraag wordt gedaan naar de personen op een oude foto.

Kortom, een boeiende periodiek die samengesteld is door de inspanning van veel leden. Het volgende nummer zal echter weer een themanummer zijn, gewijd aan de voetbalsport in de gemeente Lichtenvoorde tussen 1910 en 2001. Voor dit nummer zijn we nog op zoek naar oude foto's van o.a. de Zwaluwen uit Lieveelde, LVV, Victoria en DJV uit Lichtenvoorde. Heeft u zo'n foto in uw bezit, bel dan alstublieft naar het redactie-adres. Alles is welkom, want we hebben nog niet zo heel erg veel.

Voor nu, veel lees plezier met periodiek 44.

Namens de redactie Benno van Lochem.

Een eerlijke Landbouwer

Dat het niet altijd koek en ei was tussen de zuivelfabriek en zijn melkleveranciers blijkt wel uit het onderstaande krantenartikel. Het ingezonden stuk uit 1914 werd naar aanleiding van een bijeenkomst in Zieuwent door een eerlijke landbouwer in de krant geplaatst. Hier volgt het epistel, dat die landbouwer schreef in de *Geldersche Bode* van begin februari 1914.

Vergun mij een plaatsje in uw veelgelezen blad naar aanleiding van het verslag eener lezing te Zieuwent gehouden, welk verslag voorkomt in het nummer van 24 januari jl.

Uw correspondent M.de R is niet goed ingelicht of hij maakte geen onpartijdig verslag. Ik heb de bedoelde vergadering bijgewoond en wil er gaarne mijn indrukken van weergeven. De heer Ronneberg, die er optrad om te spreken over melklevering, roomlevering of zelf karnen, verborg volstrekt niet, dat hij voor een industriële onderneming optrad, die handontroomers ter markt brengt. Maar daarom kan hij toch wel een deskundige zijn? En zijn argumenten zijn zeker waard overwogen te worden. Maar wat gebeurde te Zieuwent? Toen de heer R. gesproken had werd er gelegenheid gegeven tot gedachtenwisseling. De zuivelconsulent, de heer Hylkema, nam een uur om de mensen te vertellen, dat hij de rijkszuivelconsulent was en om zijn bezwaren tegen hetgeen de heer Ronneberg te berde gebracht had uit een te zetten. Toen de heer Ronneberg antwoorden wilde en zijn stelsel tegen de daarop gerichte aanvallen verdedigen, toen ontstond er in een zekere hoek zo 'n lawaai, dat spreken hem onmogelijk gemaakt werd. In dien hoek nu zat het personeel van de boterfabriek, dat onder leiding van den heer Ketelaar op het passend oogenblik lawaai ging maken. Deze heer moest bedenken, dat hij z'n zenuwachtige angst, dat meerdere boeren zelf zullen gaan ontroomen wat al te duidelijk toonde. En de boeren zijn verstandig genoeg om te voelen, dat wie z'n tegenstander verhindert z'n reden uiteenzetten, en dan nog wel op dergelijke minne wijze, geen bewijs geeft krachtig te staan.

Toen verder spreken toch niets gaf, is een handmelkontrooier gedemonstreerd en het trok belangstelling genoeg. Maar voor dat begon hield de heer Ketelaar nog even een hiep hiep hoera rede op den heer Hylkema, omdat deze in zijn geest gesproken had. De boeren zijn dunkt me meer gediend met zakelijke voorlichting dan met zulk gedoe. Of was de heer Ketelaar soms zoo heel erg tegen den heer Ronneberg omdat deze betoogd had, dat zelfafgeroomde melk van eigen vee voor de eigen kalveren zooveel beter is, dan de melk van de boterfabriek. Was het misschien omdat niet lang geleden nog verband gezocht werd tusschen de groote kalversterfte in Lichtenvoorde en de boterfabriek? Het is maar een vraag? Wat het zingen van het "Wien Neerlands Bloed" bewijzen moet tegen handontroomers van Duitsch fabrikaat is mij niet duidelijk. In onzen internationalen tijd is men toch even goed vaderlander al zou men zijn melk ontroomen met een Duitse machine. Ik ben een landbouwer, M.d.R. Ik ontroom mijn melk zelf met een handcentrifuge, het bevalt mij goed. Ik schrijf het echter niet om het gebruik daarvan anderen aan te raden. Ik kom er echter tegen op, dat men eerlijke lieden, al zijn het buitenlanders op dergelijke minne wijze bestrijdt. Als men zich sterk gevoelt, is men voor debat toch niet bang en organiseert men nog zoo dadelijk niet te praten van knollen voor citroenen van boerenbedrog, enz

Er is dien avond misschien wel beproefd de boeren een rad voor de ogen te draaien. Het is de vraag maar wie het deed? Dat uit te maken laat ik echter aan het gezond oordeel der boeren, die tegenwoordig waren, zelf over. U dankend voor de plaatsruimte.

Een eerlijke landbouwer.

Tot zo ver het citaat uit de krant. Een oprecht geschreven stuk waarin de landbouwer ronduit voor zijn eigen mening uitkwam. Wel bijzonder voor die tijd! De eerlijke landbouwer vindt dat de manier waarop de spreker behandeld is door de aanwezigen van de belanghebbende zuivelfabriek, absoluut niet door de beugel kan. Hij laat dit zeer duidelijk weten. We staan hier aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Let wel, een oorlog waarin Nederland neutraal bleef, maar een tijd waarin de bevolking kennelijk toch niet veel van de Duitsers moest hebben, gezien de reacties op de Duitse machines. Toch protesteerde onze landbouwer tegen deze manier van doen. Maar wie kaatst kan de bal terug verwachten. Snel na het verschijnen van dit protest reageerde de journalist M.d.R (die in bovenstaand citaat wordt aangesproken) op het ingezonden stuk van de eerlijke landbouwer. Hij schrijft als volgt, uiteraard in de *Geldersche bode* van februari 1914.

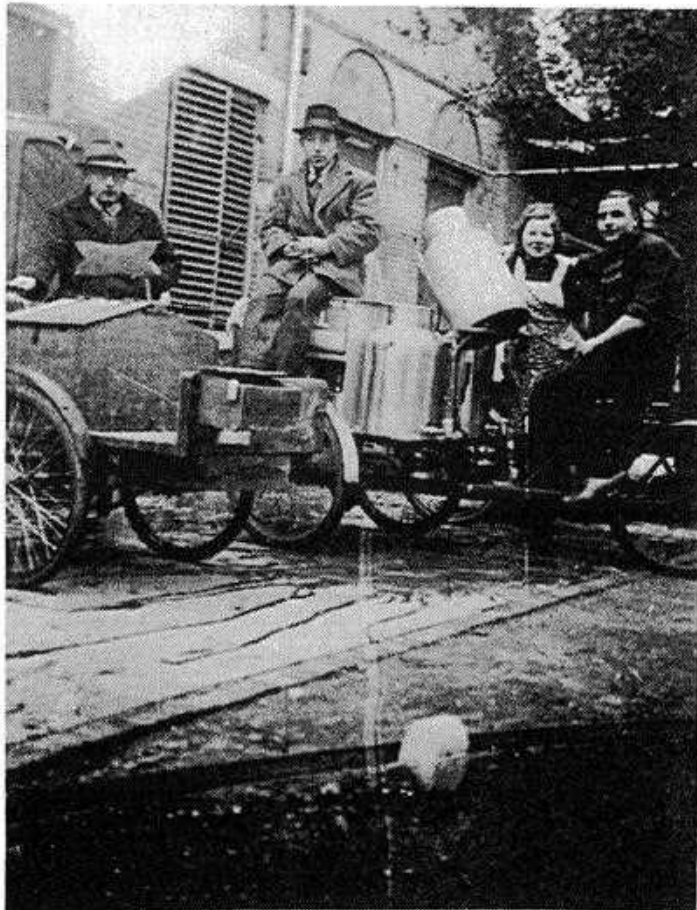
Wilt U s.v.p aan navolgende regelen een plaatsje inruimen in uw blad? Bij voorbaat dank! Een eerlijke landbouwer heeft het zich ten plicht gerekend, in het laatste Zaterdagnummer dezer courant er tegen op te komen, dat men eerlijke lieden, al zijn het dan buitenlanders, op dergelijke minne wijze als op de bewuste vergadering te Zieuwent bestrijdt. Der langen rede kurzer Sinn is dan dat men den heer Ronneberg op de vergadering niet heeft laten uitspreken. Toen de heer Ronneberg antwoorden wilde en zijn stelsel tegen daarop gerichte aanvallen verdedigen, toen ontstond er in zekeren hoek zo'n lawaai, dat spreken hem onmogelijk gemaakt werd, schrijft een eerlijke landbouwer. Feit is dat de heer Ronneberg en de heer Hylkema elk twee keer het woord voerden, zonder dat een van beide sprekers gehinderd werd. Eerst toen de heer Ronneberg voor den derden maal wilde spreken werd de vergadering zo rumoerig dat de spreker moest ophouden. Of men van het goede te veel had? Nu kan men zulks met reden afkeuren; maar ook, de mannen, die de vergadering hadden bijeengeroepen dienden toch in de eerste plaats te zorgen voor handhaving der orde. Nu niemand de leiding had, moet men zich niet al te zeer verwonderen dat de vergadering zo verliep. Verder schrijft de eerlijke landbouwer dat de heer Ronneberg al treedt hij ook voor de industriële onderneming op, toch wel een deskundige kan zijn. De schrijver is hier zeer voorzichtig in zijn woorden. Kan zijn. Hij stelt zelf blijkbaar geen al te groot vertrouwen in des heren Ronnebergs deskundigheid. Anders zou hij zich wel stelliger hebben uitgedrukt. 't Is echter niet de vraag wat iemand kan zijn, maar wat hij is. En van den tegenstander des heren Ronneberg, de zuivelconsulent Hylkema, weten we dat hij een deskundige is door de Nederlandsche regering aangesteld, om voorlichting te geven op het gebied van zuivelbereiding en met onze Nederlandse toestanden op de hoogte is. 't Zingen van Wien Neerlandsch bloed. Als de eerlijke landbouwer nog eens bedaard mijn verslag overleest, zal hij tot het inzicht komen dat er heel iets anders staat, dan hij heeft gelezen. Ik haalde het feit slechts aan, om aan te tonen, welke stemming op de vergadering heerschte. Waarneer een Duitscher op een vergadering Duitse lijnkoek heeft aangeprezen en de vergadering heft dan het Nederlandsche volkslied aan, dan is dat voor mij althans een bewijs dat men, om het zacht uit te drukken, nog al met den spreker van menig verschilt. Wat mijn partijdigheid of onpartijdigheid betreft, ondergetekende stelt er prijs op, hier te verklaren dat hij gelukkig op generlei wijze afhankelijke is noch van de heer Hylkema noch van de heer Ketelaar noch van den heer Ronneberg en dat hem persoonlijk de hele kwestie van Melklevering, roomlevering of zelf karnen zelfs koud laat. Tenslotte, het is nog mijn mening dat het niet in t'belang zal zijn (van) den boerenstand, wanneer de methode van den heer Ronneberg algemeen in toepassing wordt gebracht. Mocht echter na verloop van tijd -de heer Ronneberg sprak, meen ik, van vijf jaar- blijken, dat de ontrooming der melk op de boerderij meer en meer in zwang komt en de boeren zich daarbij beter bevinden dan bij de tegenwoordig gevolgde methode, dan zal ondergetekende niet de laatste zijn, om zich over

dien ommekeer te verheugen. En de heer Ronneberg die dit alles voorzien en voorspeld heeft, moge dan bij de namen van zuivelconsulent, zoals hoedanig hij zich hier bij voorkeur schijnt te noemen en roomapostel, als hoedanig hij zegt, in Munsterland bekend te zijn, nog den titel voegen van roomprofeet.

De Zieuwentsche correspondent.

Tot zo ver het weerwoord van de correspondent, die zeker geen hoge pet op had van Duitse producten en die van de eerlijke landbouwer geen spaan heel liet, terwijl deze het zo goed bedoeld had. In ieder geval heeft de correspondent achteraf op één punt gelijk gekregen, nl. dat ontromen op de boerderij geen rol van betekenis zou spelen, sterker nog, later werd geheel overgegaan tot algehele melkverwerking in zuivelfabrieken.

Antoon Hulshof

Begin jaren '40, melkventers bij de boterfabriek.
Van links naar rechts: Ten Horst, Aalbers, M. Te Brake en
Jan Buitink.
Coll. G. Eppinbroek

Indeling van de tijd volgens de Gregoriaanse kalender

Voordat paus Gregorius XIII eind 16de eeuw door een kalenderhervorming onze huidige Gregoriaanse kalender invoerde, kende men de Juliaanse tijdrekening. Deze was in 46 voor Christus ingesteld door de Romeinse keizer Julius Caesar (100-44 v. Chr). De Juliaanse tijdrekening bepaalde de lengte van een jaar op 365 dagen en 6 uur. Na 3 jaar van 365 dagen volgde er een van 366 dagen, een zgn. schrikkeljaar.

De paasdatum van de Rooms-katholieke kerk, het belangrijkste feest, werd volgens een bepaalde formule berekend vanaf een vast moment, nl dat waarop het per etmaal 12 uur licht is en 12 uur donker, dus als dag en nacht precies even lang zijn bij het begin van de lente. Dit moment heet de *lente-evening*. Vanaf dit tijdstip worden de dagen langer en de nachten korter. Door de onnauwkeurigheid van de Juliaanse kalender was echter in de 16de eeuw de tijdrekening bijna 10 dagen op het zonnejaar gaan achterlopen. Dit had tot gevolg dat de lente-evening niet meer op de goede tijd viel. In de bul *Inter Gravissimas*, verschenen op 24 februari 1582, kondigde paus Gregorius XIII een rigoureuze aanpassing van de kalender aan. Na 4 oktober 1582 zouden tien dagen worden overgeslagen, zodat de dag na 4 oktober 15 oktober zou worden. Om de zaak voor de toekomst te regelen werd bepaald dat voortaan alleen die eeuwjaren schrikkeljaar zouden zijn, waarvan de eerste twee cijfers door 4 deelbaar zijn. Dat wil zeggen dat het jaar 1600 een schrikkeljaar is, evenals 2000 en de eeuwjaren 1700, 1800, 1900 dus niet.

Toch was deze tijdrekening toen nog niet nauwkeurig genoeg. In werkelijkheid is elk jaar 0,003 dag langer, zodat per 10.000 jaar 3 dagen moeten worden toegevoegd. Dit betekent dat er na 3333 jaar (= $10.000 : 3$) één dag bij moet. Dat zal dus gaan gebeuren rond het jaar 4915 (=1582 + 3333).

In Duitsland (dat grotendeels protestants was) en in Gelderland werd de Gregoriaanse kalender in 1700 ingevoerd, in Engeland in 1752 en in Zweden pas in 1823. Volgens de oude kalender vond de Russische Revolutie plaats op 25 oktober 1917. Bij ons was het toen al 7 november. Na die revolutie, in 1918, werd in Rusland pas de kalender hervormd, vandaar de naam Oktoberrevolutie.

Geschiedkundigen en andere geïnteresseerden zullen in akten en andere documenten van vlak na de invoering van de kalenderhervorming bij de datering van het stuk wel eens op de Latijnse woorden *stilo vetero* (oude stijl) of *stilo novo* (nieuwe stijl) gestuit zijn. Hiermee geeft de schrijver aan of hij dateert in de gregoriaanse of Juliaanse tijdrekening.

Jos Wijnen

Geraadpleegde bron:

Encyclopedie voor iedereen. Afbeelding van de kalendercommissie onder leiding van paus Gregorius XIII in vergadering bijeen zie blz.403 kroniek der mensheid.

'n lang Kwarterken

Ieder jaor opni-j is t'r in Legtenvoorde weer 't jaorlijkse corso en ieder jaor wodt het nog weer mooier. Ne goeie dattig jaor e-leene, kot nao dn tweeden oorlog, is t rech good begonnen en too kwamm dr ok al doezende leu op af. In dee daage was 't dr dan ok al zwat van de leu as 't karmisse was en optoch. Nao dn optoch begon 't schuttersfeest. Dat gaf ok ne heeln trammelant. As dn vogel dr enluks af-e-schotne was, gingng dn konning en de konneginne met eure hofholding in n ri-jtuug naor 't gemeentehoes.

Daor op de hoge ballustrade wodn dn konning met ziene gemalin en de hofholding ontvangen deur dn burgemeister met ziene vrouwe en n stuk of wat plaatselukke hoge ambtenaarn.

Onder-an veur de ballustrade stonnen de trompetters op-e-steld. Nao eure reveille begon 't vendelzwaaien. Dn kapitein van de schutterije, Gootink, sprong stram in de holding en ok dn gemeenteveldwachter, Ter Haar, dee veur dee stramheid niks onder. Al maken-e wal is n gräpken, Ter Haar had völle achtung van de leu in Lechtenvoorde. Dat kwam o.a deur zien wark in de ondergrondse in de oorlogjaorn. Dus Ter Haar kon wal wat maakng. Noo wil 't geval, dat hee met Gootink nog wat lieke te zetten had, want den had um dr ne keere tussen e-nomm en dat wasse neet ve-getten.

Zo stonn zee beiden daor mooi met de rechterhand an de glimmende kleppe van de pette en de linkerhand strak, met dn pink in de naod van de bokse, allebeide in vol tenuu indrukwekkend tegenoaver de ganse volksmassa. Zee stonn keers-rech en met ut heuf stram achteraoover naost mekaare. 't Was dan ok n plechtig gebeurn. De leu heeln biekans dn aodem in, too de vendelzwaaiers leetn zeen wat ze in de mouwn hadden. En laot noo op dat oogenblikke dn veldwachter, zonder de lippen te bewaegen, of da koj neet zeen deur ziene zwaore snorre, tussen de tande deur zeggen, half fluusternd: "*Gootink!*". Op de-zelfde menere strak veur zich oetkiekend vroeg Gootink: "*jao?*" Woarop dn veldwachter weer zae:

"Gootink, i-j hebt ow de gulpe los". Gootink zae niks trugge. 't Zweet brok um aan alle kanten oet en dr was gin éne anleiding of meugelukheid um den pink van dn naod te doone of de hand van de pette te halen. In gedachten maakn hee zich al ne veurstelling van wat de leu wal neet zeen zoln: 't witte aoverhemp kon dr wal oetkieken.

En an de aoverkante, daor waor 't zwat van volk ston, waarn n paar opschöttelings vervelend an t doon en de leu mosten doar allemaole lachen.

Gootink kreeg ne kop als n bolle en zienn mooin stievn boord van pampier kon t zweet neet meer verwarkn en zakn in mekare. Veur-an in de riego stonn allemaol vrouwleu en dee hadden de meeste wille um de jonges, maor dat had Gootink neet in de gate. 't Heuf hadde recht veuroet, maor met de ogen probeerne umme links naost zich dn veldwachter te ontdekken. Maor zowiet konne t heufd neet opziet draejen. Daorumme kekke maor aover al dee koppe hen naor de beume. 't Duuzeln um en 't lek um of dr gin ende an kwamp.

"Gootink, wat maak iej toch?" vroeg dn veldwachter, *"'t Is al lange af-e-loopn en iej blijft maor in de holding staon!"* Too zag Gootink ok, dat de leu al wegleepn. Effen kekke um zich hen en too zag hee in ne flits, dat ziene klerázie perfekt in-odder was. Ter Haar had wraak e-nomm!

Veldwachtersperikelen 1865-1889 in Lichtenvoorde

In het archief van de gemeente Lichtenvoorde kwam ik in verband met stamboomonderzoek regelmatig de naam van mijn overgrootvader, Johannes Everardus Antonius Oonk tegen. Dat had alles te maken met zijn beroep, veldwachter.

Johannes Everardus Antonius Oonk werd geboren in Groenlo op 14-8-1827, hij was zoon van Eimert Oonk geboren 22-11-1786 in Barlo, gemeente Aalten en Harmina Schovers geboren 28-10-1787 te Groenlo. Johannes Everardus trouwde te Groenlo op 13-1-1859 met Johanna Helena Wevers, geboren te Groenlo 22-4-1838, dochter van Johannes Wilhelmus Wevers, korenmolenaar en Johanna Helena Visser, van beroep tapster. In de huwelijksakte wordt uitdrukkelijk vermeld dat Johanna Helena Wevers nog minderjarig is. Zij was namelijk nog geen 21 jaar toen zij trouwde met de 31-jarige J.E.A. Oonk en had uitdrukkelijk toestemming nodig van haar ouders. De huwelijksakte vermeldt verder dat hij van beroep landbouwer is. Naast landbouwer was hij onbezoldigd rijksveldwachter. Het gezin kreeg 8 kinderen: 6 jongens en 2 meisjes, waarvan de eerste 3 in Groenlo zijn geboren. De volgende 3 werden in Lichtenvoorde en de laatste 2 weer in Groenlo geboren. Het gezin is tot 1864 in Groenlo woonachtig geweest, van 1865 tot 1870 in Lichtenvoorde en van 1871 tot 1881 weer in Groenlo en tenslotte vanaf 1882 opnieuw in Lichtenvoorde.

Omstreeks 1886 koopt J.E.A. Oonk, van ene Elias, koopman uit Eibergen ongeveer 3 hectare heidegrond buiten de bebouwde kom van Lichtenvoorde aan de weg naar Harreveld. Daarop stond een in aanbouw zijnde woning/boerderijtje. Het geheel kostte het mooie ronde bedrag van 800 gulden. Later werd het adres wijk b huisnummer 152 thans Varsseveldseweg 49.

Johannes Everardus Antonius Oonk is in Lichtenvoorde op 1-4-1916 overleden, oud 88 jaar. Johanna Helena Wevers is ook in Lichtenvoorde overleden op 9-4-1910, 71 jaar oud.

De reden van de verhuizing van Groenlo naar Lichtenvoorde in 1865 was een brief van de Staatsraad Commissaris des Konings in de provincie Gelderland aan de burgemeester van Lichtenvoorde. In deze brief wordt aangekondigd dat Johannes Everardus Antonius Oonk is aangesteld als bezoldigd rijksveldwachter en opziener der jacht en visserij ter standplaats Lichtenvoorde. De beschikking van de Staatsraad Commissaris des Konings in de provincie Gelderland vermeldt het volgende.

*No 459 5de afdeling
Rijks- veldwachters*

Arnhem den 1 Februari 1865

De Staatsraad, Commissaris des Konings in de provincie Gelderland. Gelezen ene missive van den heer Minister van Justitie d.d. 30 januari nummer 139, 3de afdeling houdende kennisgeving dat bij beschikking van dien dag tot rijksveldwachter opziener der jacht en vischerij der 3de klasse ter standplaats Lichtenvoorde is aangesteld Johannes Everardus Antonius Oonk, thans rijksveldwachter te Groenlo. Den heer burgermeester van Lichtenvoorde hiervan bij afschrift te verwittigen.

De Staatsraad, Commissaris des Konings voornoemd.

In 1865 is in Lichtenvoorde ook gemeenteveldwachter J. Diederichs benoemd als opvolger van Gerrit Willem van Lochem. J.E.A. Oonk was de eerste rijksveldwachter die in Lichtenvoorde werd gestationeerd. De rijksvelddienst was echter in Groenlo gevestigd en de brigadier-majoor in Groenlo stuurde de rijksveldwachters aan. Deze was direct verantwoording schuldig aan de Officier van Justitie in Zutphen.

Rijksveldwachters waren voornamelijk belast met opsporen van overtredingen en misdrijven in het buitengebied van een gemeente. Maar er werden ook diensten verricht in het dorp, al dan niet in samenwerking met de gemeenteveldwachter en in opdracht van de burgemeester. J.E.A. Oonk is bezoldigd rijksveldwachter in Lichtenvoorde geweest van 1 februari 1865 tot 7 december 1870. Van 1871 tot 1881 was hij weer benoemd in Groenlo en vanaf 1882 tot aan zijn pensioen in 1889 opnieuw in Lichtenvoorde. De samenwerking tussen gemeenteveldwachter J. Diederichs en rijksveldwachter J.E.A. Oonk was in de periode 1865-1870 uitstekend. Dat de veldwachters hun best deden blijkt o.a. wel uit correspondentie van de burgemeester van Lichtenvoorde en de Officier van Justitie te Zutphen. Zo wordt op voordracht van de Officier van Justitie op 12-9-1866 in het politieblad een eervolle vermelding geplaatst waarin de Lichtenvoordse veldwachters Diederichs en Oonk alsmede de rijksveldwachter Kolbert met name worden genoemd, omdat zij enkele vreemde personen hebben aangehouden van Italiaanse nationaliteit en dezen te voet hadden afgeleverd in Zutphen. Deze aangehouden personen werden in Zutphen dringend gezocht in verband met inbraak met geweld.

Als aanvulling op het salaris van een veldwachter waren er in die tijd ook al gratificaties en andere meevallers. Op 25 mei 1867 verzoekt de burgemeester aan de Officier van Justitie om "zegge 5 gulden" te mogen aannemen. Dit bedrag heeft hij ontvangen van de bewoners van de Havezate Harreveld en was bestemd voor J.E.A. Oonk, omdat hij *goet tekeer was gegaan tegen den stropers*.

Op 15 november 1867 bericht de Officier van Justitie dat hij autorisatie heeft aangevraagd en gekregen bij de procureur Generaal. Deze heeft geen bezwaar tegen het toekennen van een gratificatie van de gemeente Lichtenvoorde van 10 gulden aan de rijksveldwachters Oonk en Kolbert. J.E.A. Oonk ontving nog een extra beloning van 15 gulden na zijn detachering in Neede van 13-8-1883 tot 17-10-1883. Deze gemeente had versterking nodig omdat aldaar 90 "polderkerels" werkzaam waren voor de aanleg van "Den Gelderschen Overijsselschen Spoorweg" en deze heren zich op verregaande wijze overgaven aan dronkenschap. De hiervoor bedoelde grondwerkers waren hoofdzakelijk afkomstig uit Drenthe en Groningen. Er werden niet alleen gratificaties verdeeld. Soms ook werd de rijksveldwachter ter verantwoording geroepen. Ook J.E.A. Oonk ontkomt daar niet aan. Op 27-5-1867 raakt Oonk betrokken bij een onenigheid in het dorp tussen de burens S. en M. De oorzaak van de ruzie is een mesthoop. Bij dit onderzoek loopt het waarschijnlijk uit de hand en vallen er klappen. S beklaagt zich de volgende dag bij de burgemeester. Deze veroordeelt het optreden van Oonk en geeft daarbij de schuld aan het driftige karakter van den veldwachter. De dag daarop moet Oonk zich melden bij de burgemeester en kan dan niet voorkomen dat hij een uitbrander krijgt. De burgemeester verwijt hem voor eigen rechter te hebben gespeeld.

Verder verloopt het veldwachtersbestaan in de periode 1865-1870 regelmatig en vrij rustig, zonder al te veel problemen. De criminaliteit is omstreeks 1870 gedaald, wat tot gevolg heeft dat J.E.A. Oonk op 16 november 1870 bericht ontvangt van de Staatsraad Commissaris des Konings uit Arnhem dat hij per 7 december 1870 verplaatst is als rijksveldwachter naar de standplaats Groenlo. Dus vertrekt het gezin Oonk weer naar Groenlo. Toch heb ik processen verbaal van J.E.A. Oonk gevonden uit b.v. 1874 die waren opgemaakt naar aanleiding van overtredingen in het buitengebied van de gemeente Lichtenvoorde.

Over het salaris van een veldwachter in die tijd geeft de onderstaande circulaire een vrij goed inzicht. Op 29-6-1882 wordt door de Commissaris des Konings in de provincie Gelderland een circulaire verzonden aan alle burgemeesters van Gelderland waarin hij aandacht vraagt voor het salaris van de veldwachter. Hij heeft namelijk bij herhaling klachten van de gemeenteveldwachters ontvangen 'over hun toegelegde te geringe beloning, die het hun op den duur onmogelijk maakt op de meest matige wijze in hun onderhoud en dat van hun gezin

te voorzien. Die klachten zijn volgens de Commissaris maar al te zeer gegrond. De jaarlijkse beloning van de meeste gemeenteveldwachters bedraagt dikwijls niet meer dan 300 gulden en daarbij moet nog rekening worden gehouden met een niet onbelangrijke som voor vrij wonen. Een dusdanige beloning is volgens de commissaris *“in den regel niet meer dan dat een goed arbeider kan verdienen.*

Naar het hem voorkomt behoort een gemeenteveldwachter toch *“ongerekend ene voldoende toelage voor bovenkleding en schoeisel en bewapening te kunnen staat maken op eene bezoldiging van f 400 en zo hem vrije woning is verleend, in geen geval meer dan f 50 daarvoor dient te worden in rekening gebracht “.*

Een lagere beloning zal volgens de commissaris ertoe leiden dat veldwachters in de verleiding kunnen komen tot het aannemen van fooien en bij het ontstaan van nieuwe vacatures zullen zich slechts personen aanmelden wier verleden geen waarborg oplevert dat zij de geschiktheid bezitten voor de door hen verlangde betrekking. Dat de commissaris de zaak serieus meent, blijkt uit het vervolg. *“Voor zooverre hetzij door u, het zij door den raad, eene verhoging der jaarwedde van de veldwachters tot het gewenschte cijfer niet nodig mogt worden geacht, zal ik gaarne in de memorie van toelichting der begrooting de redenen daarvan zien vermeld, opdat door Gedeputeerde Staten kan beoordeeld worden in hoeverre dit van invloed zou kunnen zijn op de door hen te verleenen goedkeuring van de gemeente begrooting. Was getekend commissaris des Konings in de provincie Gelderland Mollerus*

Omstreeks 1882 konden de bestuurders van de gemeente Lichtenvoorde de veiligheid van hun burgers schijnbaar niet meer waarborgen. Gemeenteveldwachter J.Diederichs was inmiddels met pensioen en als opvolger was B. Haling aangesteld. Volgens het gemeentebestuur war er te weinig politie. Één gemeenteveldwachter was volgens de vroede vaders te weinig omdat o.a de stroperij welig tierde. Als eerste maatregel wordt in 1881 rijksveldwachter J.E.A. Oonk weer naar Lichtenvoorde gedirigeerd. De juiste datum waarop hij voor de tweede keer naar Lichtenvoorde wordt verplaatst is mij niet geheel duidelijk. Hij blijft tot aan zijn pensioen in 1889 te Lichtenvoorde in functie als rijksveldwachter. Maar één rijksveldwachter is schijnbaar niet genoeg. Het politiecorps moet verder worden uitgebreid. In dezelfde periode dat bovengenoemde circulair werd ontvangen, stuurt de burgemeester J.A. van Basten Batenburg het volgende bericht naar de redactie van het politiebld.

In de gemeente Lichtenvoorde wordt verlangd een veldwachter, op een jaarwedde van f 390 gulden met inbegrip van kleding enz. Sollicitanten niet ouder dan 35 jaar en een gezond lichaamgestel, vrij van sterken drank en in staat proces verbaal op te kunnen maken, kunnen zich voor 15 maart aanstaande in persoon aanmelden bij den burgermeester

De circulaire heeft haar uitwerking niet gemist: meteen wordt het salaris van de nieuwe gemeenteveldwachter op 390 gulden gezet. Op de advertentie hebben 20 kandidaten gereageerd. Allemaal mannen, *vrij van sterken drank* en in staat een proces verbaal te schrijven. Uit deze 20 kandidaten worden door de burgemeester slecht 3 personen geselecteerd en voorgedragen bij de officier van Justitie te Zutphen. Op 28-3-1883 volgt de aanbevelingsbrief van de burgemeester aan de commissaris des Konings te Arnhem.

Bij deze heb ik de eer u exel, te zenden den staat houdende enen voordracht van 3 personen welke mij als geschikte voorkomen van de 20 sollicitanten welke zich voor de betrekking hebben aangeboden. Nummer 1 is een zeer flink persoon en vrij van sterken drank, hij is op een afgelegen hoekje in deze gemeente geboren zoo dat hij weinig kennissen heeft, derhalve zoude hij de betrekking met goed gevolg kunnen uitoefenen. Op de andere 2 valt ook weinig

aan te merken behalve dat de een belast is met een zware huishouding en de andere nog wat kinderachtig is Bij de overige sollicitanten, zoo ver mij bekend weinig goeds was op te sporen als ook die welke zich bij adres van uwe exel wenden. Daarenboven ben ik ook volstrekt geen vriend van spoorwegambten.

De burgermeester van Lichtenvoorde J.A. van Basten Batenburg.

De laatste zin van zijn aanbevelingsbrief is niet geheel duidelijk. Ook degene die het uiteindelijk is geworden blijft in dit stuk nog onduidelijk.

Het veldwachtersbestaan in die tijd was zeker een stuk rustiger en niet te vergelijken met het politiewerk van tegenwoordig. De overtredingen van die tijd bestonden vooral uit stroperijen. Ook vissen zonder nodige vergunning was populair. Verder werden er illegaal plaggen gestoken en lieten de mensen het vee grazen op plaatsen waar dat verboden was. Openbare dronkenschap kwam ook nogal eens voor. Slechts zelden is er sprake van een ernstig misdrijf, zoals inbraak, diefstal of nog erger. Om enig inzicht in de werkzaamheden van de veldwachters te krijgen volgen hieronder enkele samenvattingen van processen verbaal uit die tijd.

21-12-1882: J.E.A. Oonk heeft assistentie nodig van rijksveldwachter J.S. Schaars- Prins uit Aalten om ene Hendrik Jan Nijhof uit de buurtschap Barlo, gemeente Aalten in te rekenen. Nijhof van beroep voerman, had onderweg de landbouwploeg van Bernardus Donderwinkel uit Lieveelde aldaar van het land meegenomen. De verdachte wordt aangehouden en te voet naar Zutphen overgebracht. Tevens wordt nog even geïnformeerd bij de officier of ook de ploeg naar Zutphen moet worden gebracht.

5-1-1883: Proces verbaal wegens diefstal. Theodorus Westhof, oud 45 jaren wordt aangehouden in verband met diefstal van varkenshaar. Verdachte was knecht bij de borstelmaker Nijenhuis. Ook Manschot en Lurvink missen varkenshaar dat te drogen hing in de borstelmakerij van Nijenhuis. Zij doen eveneens aangifte van diefstal.

23-12-1883: Op die dag wordt een winkelier uit Lichtenvoorde door de veldwachter opgehaald en naar het gemeentehuis gebracht voor verhoor. Hij wordt namelijk verdacht van *“het meten met de verboden maat”*

8-7-1884: J.E.A. Oonk moet een onderzoek instellen inzake een burenruzie tussen Ikink en Schilderincck uit Vragender. Dit maal is de oorzaak een eikenboom. Deze staat precies op de scheiding van hun grondbezit. Beiden zijn van mening dat van oudsher deze boom hun eigendom was. Een andere buurman Gradus Mokka wordt er bij gehaald, maar deze brengt ook geen zekerheid. De veldwachter komt er evenmin uit en stelt daarom voor de zaak te laten onderzoeken door de rechter.

De samenwerking tussen gemeenteveldwachter J. Diederichs en de rijksveldwachter J.E.A. Oonk was, zoals gezegd, in de periode 1865- 1870 nog uitstekend, maar aan het eind van zijn tweede Lichtenvoordse periode verloopt die niet meer altijd even soepel. Zo wordt ook de samenwerking tussen de nieuwe gemeenteveldwachter W.H. Tegelaers en rijkswachter J.E.A. Oonk omstreeks 1887- 1888 langzaam maar zeker slecht. Met name de op 11-7-1887 aangestelde gemeenteveldwachter W.H. Tegelaers komt regelmatig met Oonk in aanvaring. Tegelaers is heel wat jaren jonger dan Oonk en pikt schijnbaar, al of niet in opdracht van de burgemeester, geregeld stropers in het buitengebied van Lichtenvoorde en dat is tegen het zere been van Oonk. Het buitengebied van Lichtenvoorde is zijn werkterrein en hij voelt zich

daarvoor verantwoordelijk. De verwijten en klachten gaan over en weer. Uiteindelijk bereiken ook de Officier van Justitie te Zutphen en de Brigadier-Majoor van de Rijksvelddienst te Groenlo berichten over de slechte samenwerking. Zij informeren hierover in 1888 bij de burgemeester. Dit levert de volgende brief van de burgemeester aan de officier van Justitie op

Aan den Officier van Justitie,

Lichtenvoorde 7-8-1888

In antwoord op uw schrijven d.d.6-8-1888 no. B1310, heb ik de eer u als mijn gevoelen mee te delen dat door den rijksveldwachter Oonk nagenoeg geen velddienst in het jachtveld wordt verricht. Jachtovertredingen worden door hem zelden geconstateerd. Dat dit niet behoeft te worden toegeschreven aan het geringe getal stropers, bewijst het feit dat de gemeenteveldwachter en onbezoldigd rijksveldwachter H. Tegelaers meerdere overtredingen constateerden inzake jacht. Ook den veldwachter Halink, terwijl deze beide beambten ten gevolge van hun drukke werkzaamheden toch slechts bij uitzondering in het jachtveld komen. Voor dit weinig dienst doen, zijn naar mijn mening twee redenen die hem enig sinds verschonen, leze dat Oonk reeds op jaren is en dat hem, althans volgens zijn beweringen vele andere diensten worden opgedragen.

Naar mijn mening is het jachtveld van Lichtenvoorde, zijnde c.a. 7500 h.a nog te groot voor een rijksveldwachter, die geen andere diensten heeft te presteren. De aanstelling van een tweede komt mij gewenscht voor, al ware het slechts tijdelijk, ten einde de wildstropelij, die hier algemeen is, te keer te gaan. De meerdere kosten zouden aan het rijk gedeeltelijk weder ten goede komen door de meerdere opbrengst der jachtwet. (de jacht alhier wordt door het rijk verpacht) Dat hij weinig medewerking verleent aan beambten die trachten tegen de jachtovertredingen te waken, is mij niet bekend. Wel herinner ik mij het volgende:

In het jongste najaar ontdekte ik binnen deze gemeente op circa 1 uur en een kwartier lopen van de gemeentekom een groot aantal patrijzenstrikken, waarvan ik kennis gaf aan den onbezoldigd rijksveldwachter Rommers, met het verzoek deze nog den zelfden avond met Oonk te bewaken, terwijl ik hun wijders mededeelde dat in het geval zij 's'avond bij die strikken niemand bekeurden, ik dan den volgenden morgen zeer vroeg de gemeenteveldwachters op surveillance zoude zenden. Deden zij wel een bekeuring, dan zouden zij de gemeenteveldwachters hiervan in kennis stellen ten einde deze laatsten den grooten loop te besparen. Ook veldwachter Haling deed aan Oonk hetzelfde verzoek.

Toen de veldwachters geen bericht des 's avonds ontvingen, begaven zij zich den volgenden morgen, voor het opgaan der zon ter aangeduide plaatse, Na geruime tijd verdacht te hebben gezeten bemerkten zij, na het licht worden dat de strikken allen waren opgeruimd. Zij onderstelden direct dat dit door Oonk zou zijn geschied en toen zij hierover hun misgenoegen te kennen gaven, Antwoorde deze hierop "het jachtveld is aan mij toevertrouwd".

Sedert dezen tijd heeft er tussen de gemeenteveldwachters en de rijksveldwachter Oonk, niet de gewenschte verhouding bestaan.

De burgermeester van Lichtenvoorde Raupp.

Het is natuurlijk zeer begrijpelijk dat de gemeenteveldwachters Oonk de wandeling, heen en terug van bijna 2 ½ uur niet in dank hebben afgenomen. Deze toestanden hebben echter niet zo lang geduurd. J.E.A. Oonk is dan al inmiddels 61 jaar en staat voor zijn pensioen. Op 4 maart 1889 stuurt de officier van Justitie te Zutphen het volgende bericht aan de burgemeester van Lichtenvoorde.

Ik heb de eer u edel gestrengede mede te delen, dat bij Ministeriele beschikking van 26 februari 1889 3de afdeling n.97, op 28 februari eervol is ontslagen den rijksveldwachter J.E.A.Oonk te

Lichtenvoorde. De beschikking tot ontslag gaat hierbij. Het verschuldigde zegelrecht ad fl 0.75 zal ik door uw tussenkomst verwachten. Ik heb de eer u beleefd te verzoeken bovengenoemde beschikking te willen uitreiken aan J.E.A. Oonk voornoemd en hem mede te delen dat hij ter bekoming van zijn pensioen zich bij gezegeld adres tot zijne Excellentie den heer minister van Justitie zal dienen te wenden onder overlegging van de ter invulling mede hierbij gezonden staat van dienst en van alle stukken welke vereischt worden ter staving der opgaven in die staat. Zoo wel noch akte van geboorte en eervol ontslag.

Op 28 februari 1889 is J.E.A. Oonk dus op 61-jarige leeftijd met pensioen gegaan. Van zijn pensioen heeft hij tot aan zijn dood in 1916 ruim 27 jaar kunnen genieten. Hij werd bijna 89 jaar. Op 23 december 1889 bericht de burgemeester van Lichtenvoorde aan de commissaris des konings dat er een verandering heeft plaats gevonden in het personeel der politie binnen Lichtenvoorde. Johannes Everardus Antonius Oonk is eervol ontslagen en in zijn plaats is aangesteld Willem Hendrik Lemmens. En met dit laatste bericht verdwijnt ook de naam van mijn overgrootvader uit de boeken van de gemeente Lichtenvoorde. Tot zover de veldwachtersperikelen tussen de gemeentepolitie en de rijkspolitie binnen de gemeente Lichtenvoorde tussen 1865-1889.

J. Oonk, Wentholtstr 87, 7131 XK Lichtenvoorde

Bron:

Bron archief Lichtenvoorde inv. 56 en 57: brievenboeken.

Naschrift redactie:

Tot slot volgt hier de lijst van veldwachters die in Lichtenvoorde werkzaam waren. Het betreft de gemeente- en de rijksveldwachters die tot dusver bekend zijn.

Hermanus van Lochem, gemeenteveldwachter van 31-3-1812 tot 1825;

Gerrit Willem van Lochem, gemeenteveldwachter van 1825 tot 23-8-1865;

Gerhardus Hermanus van Lochem, tijdelijk vervangend gemeenteveldwachter van 23-8-1865 tot 1866;

Johannes Everardus Antonius Oonk, rijksveldwachter van 1-2-1865 tot 7-12-1870 en vanaf 1882 tot 1889;

Johannes Diderichs, gemeenteveldwachter van 1866 tot 11-7-1887, afkomstig uit Den Bosch woonachtig in de Broekboomstraat;

B. Halink, gemeenteveldwachter van 1882 tot zijn overlijden op 18-9-1912;

W.H. Tegelaers, gemeenteveldwachter van 11-7-1887 tot 19-12-1893, vanaf die datum wordt hij benoemd als rijksveldwachter;

C. Nipius, gemeenteveldwachter van 19-12-1893 tot 1898;

K. Kemper, gemeenteveldwachter van 15-11-1898 tot 1-3-1917;

Feike Hoekstra, gemeenteveldwachter vanaf 1-3-1913 tot de jaren '40. Hij was afkomstig uit Deventer;

G. Ligtenbarg, rijksveldwachter in de periode 1913 tot ?

Bernardus ter Haar, gemeenteveldwachter vanaf 8-5-1917 tot 1950, agent uit Zutphen.

Leden die de ontbrekende gegevens kunnen aanvullen worden verzocht contact op te nemen met het redactieadres. In een volgende periodiek zullen we wat veldwachtersperikelen belichten uit de periode Hoekstra en Ter Haar.

Lichtenvoorder

Bij weinig inwoners van Lichtenvoorde zal enige twijfel opkomen als zij moeten kiezen tussen *Lichtenvoordenaar* en *Lichtenvoorder*. Toen ik het eerste van beide weer las op blz 10 (8 regels van onderen) in nr 42, kwam ik op het idee dit eens uit te zoeken en of de alternatieve vorm wel bestaansrecht heeft. Deze komt namelijk voor in de door de universiteiten van Nijmegen en Leuven samengestelde Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) 1^e druk 1984. In de aan dit boek toegevoegde lijst van aardrijkskundige namen en afleidingen daarvan staat op blz. 1230 *Lichtenvoorde*, *Lichtenvoords*, *Lichtenvoorder*. Was de inwonernaam een vergissing, dan zou hij zo niet meer opgenomen zijn in de tweede druk van 1997, waaraan een team van deskundigen twaalf jaar lang gewerkt heeft. Maar hij staat er nog, nu in deel 1 op blz 765: inwonernaam Lichtenvoorder.

De regels die het boek presenteert, komen erop neer dat er gekozen moet worden tussen –er en –aar, resp –enaar. Op de weinige wetmatigheden die men signaleert, zijn weer uitzonderingen. Gemakshalve verwijst men naar de lijst. Omdat er bij dergelijke vormingen vaak analogie in het spel is, heb ik uit de lijst de namen eindigend op –de opgespoord: daarin vond ik een drietal typen:

Lichtenvoorder, Kerkradenaar, Vlagtwedder, Onstwedder, ‘s Gravenzander, Heemsteder of Heemstedenaar, Heerder of Heerdenaar. Heel apart is het Vlaamse Oudenaardenaar of Oudenaarist, Goedereede leidt tot Goereeer. De ANS staat niet alleen. In de lijst van Nederlandstalige plaatsnamen door R. Gabriel (Gent, 1965) was Lichtenvoorder ook al opgenomen. Het ‘Morfologisch handboek van het Nederlands’ door de Haas en Trommelen (‘s-Gravenhage, 1993) maakt op blz 172 een waardevolle opmerking: *het is vooral in het Vlaamse taalgebied dat men de variant (en) aar verkiest, ook in die gevallen waarin het Nederlands -er wordt gebruikt.*

Het verwondert mij dat woordaccent en ritme helemaal niet ter sprake komen, terwijl die toch invloed kunnen uitoefenen op de vorm van het achtervoegsel. Een voorbeeld hiervan zijn namen als Hilversummer, Blaricummer, Castricummer, die voor het achtervoegsel een extra –m- krijgen omdat de plaatsnaam behalve het hoofddaccent op de eerste lettergreep nog een bijaccent heeft op de derde lettergreep. Hier tegenover krijgen Bussumer, Dokkumer, Gorkumer, Renkumer, Mokumer, geen extra –m: die namen hebben slechts één accent, namelijk op de eerste lettergreep. Een duidelijke factor is hier dus het woordritme, de welluidendheid. Het komt mij voor dat, als de eerste lettergreep van Lichtenvoorde het hoofddaccent krijgt (wat ABN-sprekers veelal doen), er automatisch een bijaccent volgt op –voór-, waarna de uitgang –er voor een ritmisch geheel zorgt: Lichtenvóórder. Legt men echter de nadruk op de lettergreep –vóór- (wat in het dialect het geval is) dan klinkt het achtervoegsel –enaar- mooier: Lichtenvóórdenaar.

Vergis ik mij niet, dan hanteert de gemeentelijke overheid de naam Lichtenvoordenaar. De constatering dat het ook anders zou kunnen, biedt mijns inziens geen argument tot koerswijziging, al is het wel de moeite waard te weten hoe ‘buitenstaanders’ erover denken.

Wil Sterenburg (Tilburg)

Bonifatius

Met veel genoegen heb ik in nr 42 het interessante artikel van de heer Bennink over de Ludgeruskerk gelezen. Het is mij niet ontgaan dat er op blz. 7 (regel 8) sprake is van Bonifatius en vervolgens in de tekst van het oprichtingsdecreet enkele malen van Bonifacius. Het maakt op mij een slordige indruk dat de administratie van het aartsbisdom zo met een naam omspringt. Uit o.a. het Missale Romanum blijkt duidelijk dat het Vaticaan die heilige Bonifatius noemt. En het is algemeen bekend; Rome zegt niet zo maar wat. De schrijver merkt in noot 4 op dat de spelling met een -c- dikwijls voorkomt. Evenals bij vermoedelijk meer lezers rijst bij mij de vraag hoe dat komt.

St. Bonifatiuskerk 1913

Ik veronderstel dat de oorzaak van die ontsporing ligt in het feit dat er twee uitspraken mogelijk zijn. Voor het Nederlands gelden zowel *tsie* als *sie* als beschaafde uitspraak. Waarschijnlijk is vanuit de uitspraak *sie* de schrijfwijze Bonifacius ontstaan (denk aan cilinder, citaat, cinema, citroen). Dat is uiteraard niet accuraat en vindt ook weinig steun bij rijmende namen als Iगतius, Innocentius, Laurentius, Mauritius, Patritius, Servatius, Tiburtius, Venantius en Vincentius. Wie op een -s- eindigende roepnamen als Servaas en Laurens herleidt, komt ook altijd weer uit bij de oorspronkelijke -t-: Servatius, Laurentius. Door het vaak voorkomen van de foute vorm Bonifacius hebben al velen geworsteld met de vraag -t- of -c-?

In het nummer van augustus 1954 van het tijdschrift *Onze Taal* bracht de Nijmeegse professor Michels de oplossing. De Liturgisch boeken geven de t-vorm. Evenzo het gezaghebbende *Lexikon für Theologie und Kirche* en voorts verschillende geschiedkundigen. Van groot

belang is ook de titel van de oudste levensbeschrijving: *vita Sancti Bonifatii*. Op grond van dit alles zou ik voor Bonifatius willen stemmen, zulks tegen de draad van het Italiaanse *Bonifacio* en het Franse *Boniface*.

De apostel der Friezen heette eigenlijk Winfried (of Wynfreth) en eerst in Rome bij speciale gelegenheid ontving hij van de paus zijn nieuwe naam naar de heilige van de dag, de ijsheilige van 14 mei. Het is niet nodig de naam af te leiden van bonus (goed) en facio (doen) men kan het tweede lid ook combineren met fari (spreken. In feite vind ik in Herders Lexikon, i.v. met voornamen beide vormen: de een met de vertaling *Wohltater*, de andere (-fatius) met de vertaling *Wohlverkunder*. In een opstel van W. Levison in *Neues Archiv der Gesellschaft für altere deutsche Geschichtkunde* (1908) lees ik o.m.:

Dass die schreibweise Bonifacius nicht ursprünglich und die deutung Wohltater abzulehnen ist, kann heute als anerkannt gelten; daneben haben die Ableitungen von fari und fatum Verteidiger gefunden.

Verder: Im allgemeinen pflegt man in geschichtlicher Zeit nun selten neue Namen zu bilden, in der Regel verwendet man bereits vorhandene, indem die verschiedensten Ursachen dazu bestimmen können, so wie Kalendernamen.

Het is nu juist in dit opstel dat Levison het betoog levert, dat door paus Gregorius de tweede aan Wynfreth de naam Bonifatius is gegeven als die van een oudere heilige, die als martelaar werd vereerd en wiens feest gevierd werd op 14 mei. De eerste maal dat aan Wynfreth 'nachweisbar' de naam wordt gegeven, is in het pauselijk schrijven van 15 mei 719, waarin hem de opdracht wordt gegeven tot prediking onder de heidenen, het schrijven waarin *der Beginn seiner Wirksamkeit im dienste Roms und im Bunde mit Rom gleichsam seinen amtlichen ausdrück findet*. Het verschil van een dag legt geen gewicht in de schaal. Het kan zijn dat de mondelinge opdracht met de naamsverandering werkelijk daags te voren had plaats genomen. Misschien ook ligt de verklaring hierin dat er op 15 mei niet een aanzienlijker heilige gevierd werd. Deze constatering van een deskundige heeft er mijns inziens aan bijgedragen dat de spelling met -c- begint af te kalven.

Om dit vast te stellen heb ik enkele bronnen vergeleken. Het Encyclopedisch kerkelijk woordenboek van Kors uit 1938 noemt onder het lemma Bonifatiusbroederschap de H.H. Bonifatius en gezellen. In de pausenreeks worden echter acht van de negen pausen met de naam Bonifacius opgesomd (de zesde die slechts vijftien dagen regeerde, is overgeslagen). Het Liturgisch woordenboek van o.a. Brinkhoff uit 1962 zegt: Bonifatius. De winkeler Prins encyclopedie uit 1949 noemt ze allemaal met een -c- de Bonifacius van 14 mei die van 5 juni en de negen pausen. Heeft de redactie misschien het kerkelijk woordenboek als bron geraadpleegd? Opvallend is dat het Liber usualis (een Vaticaanse uitgave voor koorzangers) voor 14 mei en 5 juni een Bonifatius noemt, maar ze in het register achterin beiden een -c- toebedeelt, hetgeen ik wijt aan onoplettendheid.

Als bewijs dat de Lichtenvoordse parochie de naam correct spelt kan ik nog vermelden dat er op mijn uittreksel uit het geboorteregister vermeld staat: *Eccl. S. Bonifatii Lichtenvoorde* (van de kerk van de H. Bonifatius te Lichtenvoorde).

Wil Sterenberg (Tilburg)

Boerderij- en veldnamenonderzoek

In de twee vorige periodieken attendeerden wij u al op het opnieuw opstarten van het veldnamenonderzoek. Het bestuur is al enige tijd bezig om de oude kaarten te herschrijven, voordat men verder kan gaan met het onderzoek. Als dit werk gebeurd is, zal een beroep gedaan worden op de leden. Wij hebben mensen nodig die de nog resterende namen weten te achterhalen. Daarom willen wij hier een toelichting geven wat nu eigenlijk veldnamenonderzoek inhoudt.

In het begin van de jaren tachtig werd in de Achterhoek en Liemers het onderzoek naar boerderij- en veldnamen gestart, een initiatief van het Staring Instituut dat met de oudheidkundige verenigingen tot stand kwam. Talloze veldwerkers hebben sindsdien, gewapend met oude kadasterkaarten stad en land afgestroopt om oude namen van stukken grond en boerderijen op te sporen. Voor de vereniging voor oudheidkunde te Lichtenvoorde deed dit Henk Hulshof. Henk heeft vanaf 1979 aan dit onderzoek gewerkt. Af en toe schreef hij in de periodiek een stukje o.a. in nummer 13. Het bleef bij het noemen van oude boerderijnamen en hun bewoners, omdat technisch niet mogelijk was een gehele kaart in een periodiek op te nemen. Met de jaren ging de gezondheid van Henk achteruit en aan het veldnamenonderzoek werd daardoor steeds minder tijd gespendeerd. Helaas is Henk Hulshof afgelopen jaar overleden. Het bestuur vreesde dat hiermee ook het hele veldnamenonderzoek afgelopen zou zijn, terwijl juist in deze tijd spoed is geboden: ruilverkaveling, oprukkende woningbouw en steeds verder opschuivende industrieterreinen maken de oude verkaveling onherkenbaar. Bovendien neemt het aantal mensen dat de namen van oudsher nog kent, zienderogen af.

Hoe kwamen veldnamen vroeger tot stand? Ze geven een beeld van het verleden. Ze kunnen ontleend zijn aan de bodemgesteldheid van een bepaald stuk grond, of ze vertellen wat over de bewoningsgeschiedenis, ze vormden het adres van een perceel. Ook boerderijnamen kunnen zo worden opgevat. Daarom alleen al zijn ze het waard geregistreerd te worden. Veldnamen zijn vaak van generatie op generatie overgegaan en veranderd. Dus dat is een extra probleem bij het onderzoek.

Tegenwoordig spelen veldnamen een minder grote rol dan in het verleden. Dit komt door de geregleerde en professionele grondregistratie in de vorige eeuw, waardoor de kadastrale aanduiding de veldnamen verdrong. De huidige straatnaamgeving is ingevoerd om het vinden van een adres te vergemakkelijken. Vroeger wist iedereen in de buurt waar het over ging als ze hadden over *'t stuk van Gotten Manus in den Bosch* dit was *Derk Jan Deunk uut Lechtenvoorde*. Ook de postbesteller had er geen enkel probleem mee als een kaartje gericht was aan *Zagemans op t' Veld*. Dit werd in de jaren twintig moeiteloos op de plek van bestemming gebracht. Terwijl deze *Zagemanus* volgens de toenmalige gemeentelijke administratie allang geregistreerd stond als Hermanus Hubers woonachtig in de Tongerlosestraat 25. Er was ook een periode, waarin volstaan werd met de aanduiding van de buurtschap, gevolgd door een opeenvolgende nummering. Een andere variant was een afkorting van een buurtschap, bijvoorbeeld *Z(ieuwent)* nr 66 onder Lichtenvoorde. Toen men van dit systeem afstapte en op straatnamen overging, werd de soms reeds lang in de volksmond bestaande veldnaam overgenomen als straatnaam. In Lichtenvoorde gebeurde dit onlangs nog met de *Darde Brookdiek* die nu *Derde Brookdijk* heet. Maar algemeen kan gezegd worden dat gemeenten weinig tot geen rekening houden met de oude veldnamen.

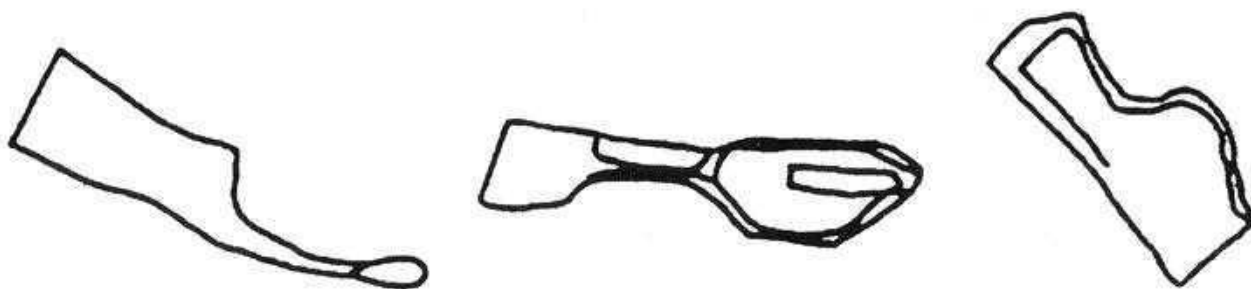
In vele nieuwbouwwijken worden alle straatnamen vernoemd naar vogels, bloemen, landen, steden o.i.d. Weinig creatief, maar het is wel gemakkelijk om de Kievitstraat naast de Scholeksterstraat te hebben zo krijg je in de volksmond al gauw de Vogelbuurt en dan heb je zo weer een nieuwe veldnaam.

Profiel van een veldwerker

Om het veldnamenonderzoek te doen slagen, hebben wij mensen nodig die bekend zijn in de streek en die door anderen gekend worden. Deze veldwerkers gaan letterlijk en figuurlijk de boer op, gewapend met oude kadasterkaarten uit de jaren veertig, de tijd van voor de grootschalige ruilverkaveling en uitbreidingen van dorpen en industrieterreinen. De veldwerker gaat op zoek naar zgn. informanten en zegslieden. Dat zijn mensen van wie verwacht mag worden dat zij veel veldnamen kennen. De door hen genoemde veldnamen worden op de meegebrachte kaarten ingetekend. Naast het feit dat deze werkzaamheden zeer tijdrovend zijn en veel geduld van de veldwerker vragen, moet men goed bestand zijn tegen koffie. Men moet er bijna een ijzeren maag voor hebben.

Bij het onderzoek zal de veldwerker verschillende namen en naamsverklaringen tegen komen zoals **namen die afgeleid zijn van de bodemgesteldheid of bodemgebruik**, bijv. de Kamp, Koeweide, 't Goor en 't Veld. Ook het gebruik van persoonsnamen komt voor, zoals de weide van Elie Langeler (Hengelo), Blommers zien gat (Lieveelde), Reint z'n Diekske (Vorden) of de wei van Ome Karel (bij Drempt) zijn hier sprekende voorbeelden van. Als het zo uit komt wordt ook de naam van de buurman wel gebruikt: 't bouwland van bij Cornelissen en bieje Coops (Zelhem) Hoewel het vaak moeilijk is de vorm van een stuk grond te herkennen

worden sommige percelen ook wel naar deze vorm vernoemd bijvoorbeeld de Timpe, de kop, den Hals, den Boek en de Peerdekop.

Vormnamen: v.l.n.r.: Zwanehals, Kop-Hals-Boek en den Peerdekop

Opmerkelijk is dat we bijzondere vormnamen het vaakst aan treffen in de oudere ontginningen. In jonge ontginningen zijn de namen algemener: het Brook, t' Veld, t'Slat en de Heide. Bij deze namen komt de bodem gesteldheid en het gebruik in het verleden als element in de naamgeving nadrukkelijk in beeld. De Heide was eens een heidegebied maar is nu als bouw en weiland in gebruik. Ook oude namen herinneren aan een **eerdere vorm van grondgebruik**. Op t'joddenkerkhof (Winterswijk) nu in gebruik als weiland, is ooit een kind van een joodse familie begraven. Het perceel bouwland Den Barg genoemd in Ratum bij Winterswijk was eens een bult die in latere tijden geëgaliseerd is.

Ook het dialect speelt een belangrijke rol in het veldnamenonderzoek. Zo zien we in deze streek veel meer dialect namen dan in de Liemers. Die namen verschillen dus vaak, afhankelijk van buurtschap en plaats. Ze veranderen ook met het verstrijken van de jaren.

Zoals u ziet is de taak van een veldwerker niet gemakkelijk. Om de profielschets, die we hierboven begonnen waren, af te maken: wij zijn op zoek naar mensen die geboren zijn of al lang in de gemeente Lichtenvoorde wonen, die het dialect (enigszins) machtig zijn, en die gemakkelijk in gesprek kunnen komen met mensen van de oudere generatie. Als u denkt aan zo'n "profiel" te voldoen en het lijkt u leuk om aan dit project mee te werken, dan moet u beslist contact opnemen met de redactie.

Tot slot geven we u de stand van zaken met betrekking tot het Staring instituut, de overkoepelende organisatie die tracht in de Achterhoek en Liemers dit boerderij- en veldnamenonderzoek af te ronden.

In de bijna twintig jaar veldnameninventarisatie is de voortgang in de afzonderlijke gemeenten nogal uiteen gaan lopen. Van een aantal plaatsen zijn de resultaten inmiddels gepubliceerd. Helaas is in sommige delen van de streek, vooral in de Liemers, de inventarisatie om uiteenlopende redenen niet of nauwelijks van de grond gekomen. Voor de toekomst van het boerderij- en veldnamenonderzoek is van groot belang de zgn. klankbordgroep, die enkele jaren geleden door provincie en gemeenten in het leven werd geroepen. Deze commissie, samengesteld uit vertegenwoordigers van subsidiërende

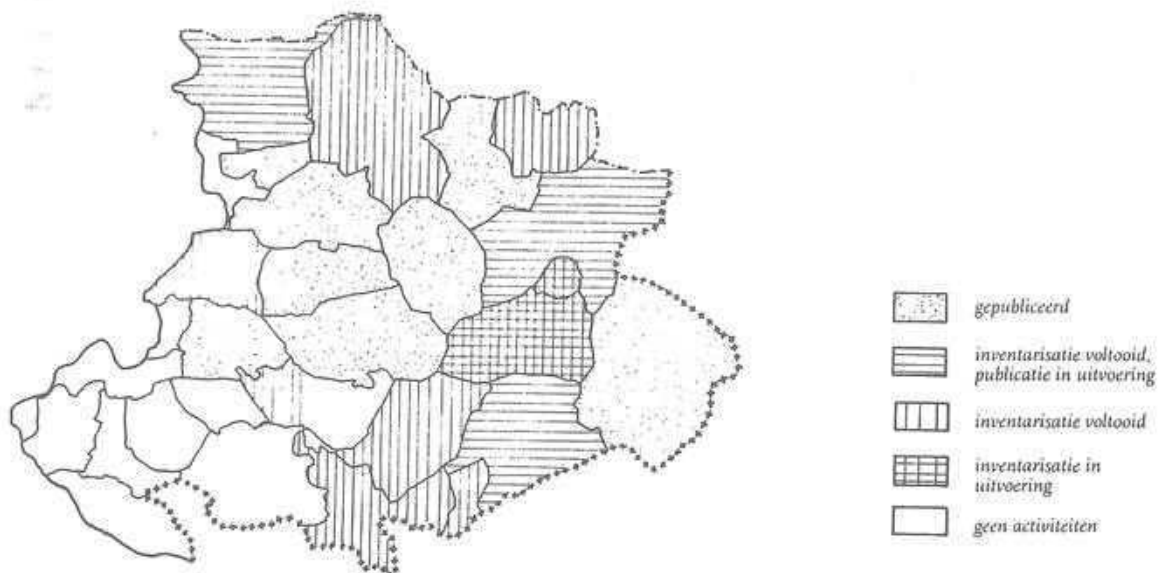
overheden, heeft namelijk voorgesteld dat dit onderzoek niet langer deel zou moeten uitmaken van de subsidiabele basistaken van het Staring Instituut. Dit voorstel is jammer genoeg door provincie en gemeenten overgenomen. In het verleden heeft een aantal gemeenten een beperkte financiële bijdrage geleverd aan de publicatie van de resultanten in die gemeenten. Soms namen banken die rol over. In de toekomst zal het anders moeten: voor alle fasen in het onderzoek, van van inventarisatie tot bewerking en publicatie, moet financiële dekking worden gezocht. Misschien is het realistisch te verwachten dat relatief minder subsidiërende gemeenten een grotere bijdrage leveren dan gemeenten die aan hun verplichtingen voldoen. Alleen dan kan het boerderij- en veldnamenonderzoek worden voortgezet.

Het bestuur wil het veldnamenonderzoek in onze gemeente echter niet op de lange baan schuiven of in het vergeetboek laten terecht komen. Veldnamen bieden een heel speciaal beeld van de historie en het is voor een historische vereniging zeker de moeite waard die (te proberen) vast te leggen. Nú zijn er nog mensen die vanuit hun interesse, agrarische achtergrond of kennis van de lokale situatie daarover informatie kunnen geven. Maar het is wat dat betreft 5 voor twaalf!

Benno van Lochem

Bronnen:

Den Schaorpaol nr 4 1999 (Stef Grit);
 Periodiek de Lichte Voorde nr 13 (Henk Hulshof).

De huidige stand van zaken van het boerderij- en veldnamenonderzoek in Achterhoek en Liemers (bewerking: Hilde ten Boom)

Excursie naar het landgoed Singraven

Excursie naar Singraven. Bij de ingang van het kasteel.
Foto: H. Krabbenborg.

Op 21 oktober waren 40 mensen naar Denekamp gekomen voor de excursie, georganiseerd door de Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde. Deze excursie bestond uit een rondleiding door het huis Singraven en de bezichtiging van de watermolens.

De havezate met landgoed, groot 416 ha, wordt al genoemd in 1380. Singraven betekent: grote sloot. Deze is gegraven in de Dinkel, om het water te "sparen" voor de molen.

De "Stichting Edwina van Heek" is de huidige eigenaresse en beheert het geheel. Naast namen van eigenaren als Awicks, Hundenberg, en Twickel, wordt ook "De derde orde van Sint Franciscus" als eigenaar genoemd. Dat was al voor de 16^e eeuw, toen de graven van Bentheim eigenaar werden. Vervolgens werden de families Sloets en weer een eeuw later de Thomars eigenaren. In 1672, het Rampjaar, veroverde Bernard van Galen, alias Bommen

Berend, het goed. In 1830 werd de familie Roesingh Udink eigenaar. Deze naam is nu nog verbonden aan een revalidatie instituut in Twente. In 1915 werd het goed gekocht door de familie Laan. Uit deze familie stamt Mr Willem Frederik Jan Laan. Hij heeft in de 20^e eeuw niet alleen het huis weer opgeknapt, maar ook heeft hij van over de gehele wereld kunstvoorwerpen verzameld die nu zijn ondergebracht in het landgoed.

Onder leiding van drie gidsen werd een rondgang door het huis gemaakt. Daar zagen we de vele attributen en kunstvoorwerpen, die door de heer Laan zijn verzameld: kasten, stoelen, tafels en gobelins, maar ook schilderijen en serviesgoed. Het komt letterlijk overal vandaan. De heer Laan was vakkundig verzamelaar en een echte kunstkenner.

Voor en na de koffie met gebak in het gezellige restaurant op het landgoed, werd ook door het molencomplex een rondleiding gegeven. Oorspronkelijk waren er drie watermolens, nu zijn er daarvan nog twee bedrijfsklaar. Deze molens zijn in prima staat. Ze werken alleen nog

“toeristisch”. We kregen een zeer duidelijke uitleg van de werking, de overbrenging van waterenergie naar bewegingsenergie. De molens werden vroeger gebruikt om de producten van het landgoed te verwerken. De graanmolen maalde het graan. Ook het hout werd gezaagd tot bruikbare planken, balken enz. We hebben met een grote groep van een gezellige excursie genoten. Een extra dimensie was het prachtige herfstweer. Mede hierdoor kon de wandeling tussen havezate en molens over het prachtige landgoed zelfs feestelijk worden genoemd.

Henk te Brake

Excursie naar Singraven. Verzamelen bij de watermolen.
Foto: G. Eppingbroek

Vondsten in de Achterhoek

Op 28 november 2000 werd door de heer H.G. Schepers uit Eibergen een lezing gehouden over zowel archeologische als geologische vondsten. De heer Schepers is bekend als een van de oprichters van het museum De Scheper in Eibergen. Hij maakte deel uit van het comité dat de bouw van “de Vuurrever” wist te realiseren. Deze oude boerderij uit een buurtschap werd geheel in authentieke stijl achter het museum herbouwd. Maar bekender is de heer Schepers door zijn vele werk op het gebied van de archeologie en geologie. Het resultaat van zijn jarenlange werk is te bezichtigen in het zo juist vernoemde museum.

Aan een 40-tal belangstellenden vertelde hij, hoe hij als kleine jongen kennis maakte met de archeologie. Met een stel schoolvriendjes had hij een oud potje opgegraven. De meester op school vertelde hem dat het ging om een Germaanse urn en dat de inhoud een germaanse krijger was geweest, die hierin begraven was. Met deze kennis plaatste hij het potje op zijn nachtkasje. De hele nacht bleef hij ernaar kijken en het was net of er ook naar hem werd gekeken. Toen het eindelijk licht was, heeft hij het snel weer begraven.

Voor de pauze werd de geologie uitvoerig besproken. Geologie, zo vertelt ons de Dikke van Dale, is de leer van de bouw en de ontwikkelingsgeschiedenis van de aardkorst en van de processen die zich erin afspelen. Zo vertelde Schepers waarom wij hier nog altijd haaiantanden en versteende zee-egels kunnen vinden. Daar onze streek ooit onder de zeespiegel lag, treffen wij deze fossielen nog regelmatig aan met name rondom de leemputten. Langzaam aan is het water verdwenen en wat hier achterbleef, waren vooral veel veengebieden. Deze grote veengebieden bestreken ooit een gebied van Eibergen over Zieuwent richting Ruurlo en van Haaksbergen naar Diepenheim en van Winterswijk, Vragender naar Lichtenvoorde. Op de vertoonde dia's kon je de verschillende grondstructuren die nadien zijn ontstaan, zoals de zandgronden en leemgronden, goed zien. Met behulp van een gronddoorsnede kan men zien uit welke tijd een voorwerp dateert.

Na de pauze vervolgde de heer Schepers zijn lezing over de verschillende vondsten die hij in de loop der tijd had gedaan. Zo heeft hij o.a. bij een opgraving net achter kwekerij Grutters in Groenlo aan de Slinge interessante zaken gevonden. De kwekerij grensde aan het perceel dat Galgenweide werd genoemd. Hier werden in de Middeleeuwen de veroordeelden terechtgesteld. Op een dia kon je duidelijk zien, dat in dat weiland een verhoging was aangebracht.

Tot slot vertelde hij op ludieke wijze dat niet alle vondsten uit de grond kwamen. Zo had hij een keer een gesprek met een hoogbejaarde man die in het verleden al eens een potje had gevonden van voor de tijd van de hunebedden. Hoe hij ook praatte, hij kreeg het niet. “Alleen als mien tied kump, dan kun ie ‘t kriegen,” zei hij. Die tijd kwam eerder dan de heer Schepers had verwacht. Aan de telefoon kreeg hij te horen dat het personeel van het bejaardenhuis net de kamer van de oude man had ontruimd. Na wat neuzen in de container kwam het potje weer boven water. Wel een aparte vorm van archeologie! Wij hadden een boeiende avond door een interessant verteller.

Benno van Lochem

De 11de Gelderse Genealogische Contactdag

Op zaterdag 7 april 2001 zal in Tiel vanaf 10.00 uur de 11de Gelderse Genealogische contactdag gehouden worden. De organisatie van deze dag is in handen van de vijf Gelderse afdelingen van de Nederlandse Genealogische Vereniging (NGV), aangevuld met enkele andere verenigingen. Ook andere afdelingen en diensten van de landelijke NGV, zoals familie-organisaties, computergenealogie, heraldiek, contactdiensten en het verenigingscentrum in Weesp, zullen weer hun medewerking geven. Bovendien zullen andere Gelderse genealogische verenigingen, historische verenigingen, archieven en computer/internet deskundigen aanwezig zijn. Zulke contactdagen zijn bij uitstek geschikt om uw genealogische gegevens aan te vullen en uit te wisselen en om contacten te leggen met andere genealogen die in Gelderland hun onderzoek verrichten.

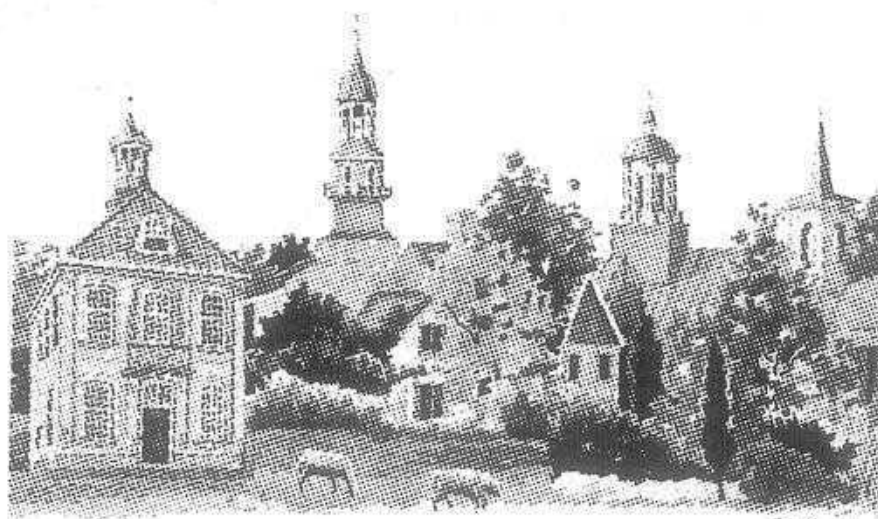
Aankondiging

Zondag 22 april organiseert de vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde een excursie naar Ootmarsum.

Voorlopig programma:

- rondleiding door een gids
- koffie met Ootmarsums gebak
- rondleiding openluchtmuseum "Los Hoes"

De officiële uitnodiging volgt, maar schrijft U 22 april vast in uw agenda!

Stadswandeling door Ootmarsum

Een dia-avond in Lievelede

Op 11 februari 2001 werd door de werkgroep excursies en lezingen van onze vereniging een dia-lezing georganiseerd in het kerkdorp Lievelede. Om 18.30 u was de zaal bij Reijrink met zo'n 240 mensen gevuld. Ook de foto-expositie, die reeds vanaf 16.30 u was te zien in dezelfde zaal, werd goed bezocht. Men kan wel zeggen dat de inwoners van Lievelede, jong en oud, klaar waren om er een gezellige avond van te maken. Er waren zelfs oud-Lieveldenaren gekomen en sommigen hadden foto's meegebracht, vaak tot verrassing van anderen die zich daar (voor het eerst) op zagen staan. Een aantal Lieveldenaren kreeg zelfs alsnog een heel oude schoolfoto uit de nalatenschap van onderwijzeres mevrouw Marijnusse-Hendriks. Nadat onze voorzitter (een rasechte Lieveldenaar) ieder had verwelkomd en een inleidend verhaal had verteld, was het de beurt aan Gerard Eppingbroek en Henny Bennink om met de eerste serie dia's te beginnen. Bij het bekijken van wat oude landkaarten uit de 17^e en 18de eeuw gaan de grappen over Groenlo en Lichtenvoorde al over en weer. Vervolgens zien we enkele oude binnenwegen uit 1880 die rond om Lievelede waren gelegen. Het station dat er toch wel voor gezorgd heeft dat Lievelede een plaats op de kaart kreeg, wordt uitvoerig besproken. Zo was te zien de aankomst in 1932 van koningin Wilhelmina, die vergezeld werd door prinses Juliana om een militaire oefening te bekijken. Ook de eerste trein van na de oorlog die Lievelede weer aandeed, werd vertoond. Op deze dia wordt het meisje dat de bloemen overhandigt aan de machinist, in de zaal herkend. Het gelach steekt de hele zaal aan. Ook de tram heeft een belangrijke rol gespeeld in Lievelede, vooral de bocht rondom cafe Willemsen. Deze was zo scherp dat menige tram hier ontspoorde of zelfs kantelde, als er weer eens een auto vanuit Groenlo geen voorrang verleende.

Veel publiek in zaal Reijrink bij de lezing over Lievelede op 11 februari 2001.
Foto: H. Krabbenborg.

Verder werden er enkele dia's vertoond van de bouw van de eerste kerk. Deze zogenaamde noodkerk werd in een oude cementpannenfabriek onder gebracht. Deze werd in 1945 door aannemer te Brake verbouwd. Toen de bouwopzichter van de gemeente de heer Wegman het geheel nadien kwam controleren, bleek er buiten de vergunning om stiekem een torentje te zijn geplaatst. De heer Wegman die daarover verhaal kwam halen bij Jan te Brake, kreeg van hem te horen dat hij iets wat hij er in zijn vrije tijd er op had geplaatst, zeker niet zou verwijderen. Geheel uit zijn doen is de heer Wegman weer terug naar Lichtenvoorde gegaan. En het torentje is blijven staan.

Een bijzondere persoonlijkheid in Lieveelde was Marie Huisstede, de huishoudster van pastoor Mientjes. Bij het vertonen van deze dia schoot de hele zaal in de lach. Maar ook de laatste melkriet van melkventer Bart Verhey was een graaggeziene dia.

Na de pauze werd de oorlog belicht te beginnen met de veldwachters uit die tijd, Ter Haar Hoekstra en Hendriksen. Vervolgens zagen we het werkkamp Lieveelde en de ontspoorde trein die door de ondergrondse was gesaboteerd. Ook een markant figuur uit de historie van Lieveelde was Jan Stötelder, voor de Lieveeldenaren meer bekend onder de naam Jan Kip hij was de eerste voorzitter van voetbalclub Erix. Tot slot werd nog een kijkje genomen bij Vos' slachterij, Sturka confectie en bij de bouw van het klooster Loreto.

Al met al was het een onvergetelijke avond voor velen en die door de heren Bennink en Eppingbroek prima verzorgd was. Kennelijk voorziet zo'n dia-middag in een behoefte. We kijken al reikhalzend uit naar de volgende dia-lezing in Harreveld.

Benno van Lochem.

Hier ziet u de "bondslooze". Deze loods van de Boerenbond stond tegenover de Bergstraat strak langs het spoor van de tram. In het midden waren een soort schuifdeuren om grote ladingen te kunnen verplaatsen. Later is deze loods de eerste schoenmakerswerkplaats van Marten Adema geweest. Deze foto is uit 1950. Foto J.F.M. Adema.

Willem en Dina Geurink twee mensen om niet te vergeten

*'Wij lagen in het diepe water.
Zij hebben ons er uitgehaald,
want wij konden niet zwemmen'*
Jonny Levy

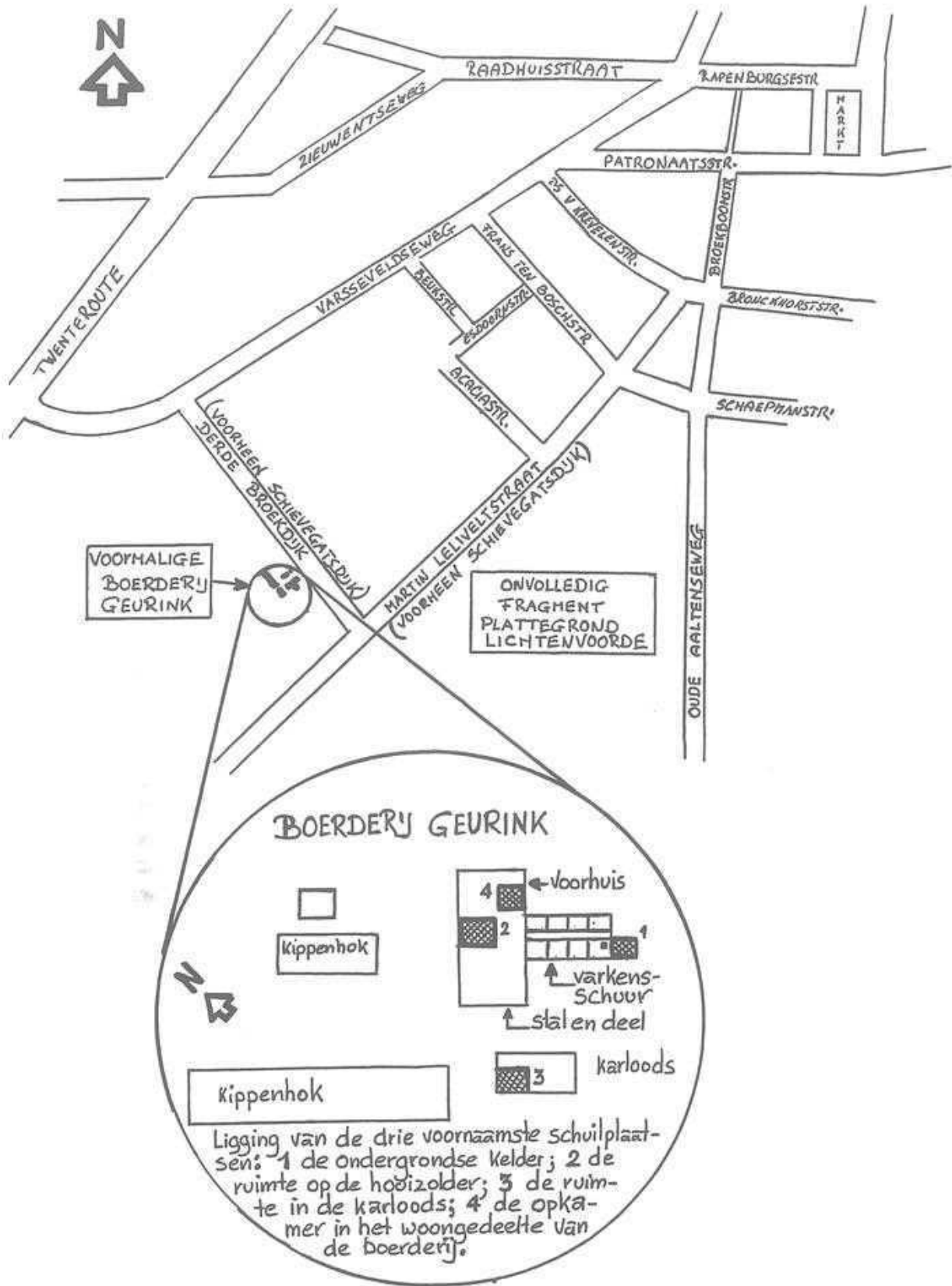
Inleiding

Niets ontstaat zo maar, alles heeft zijn oorzaak. Een treffend voorbeeld van deze stelling is het ontstaan in oorlogstijd van schuilplaatsen voor onderduikers. Veel inwoners van de gemeente Lichtenvoorde hebben in de jongste oorlog op dat gebied heel veel voor de medemens in nood gedaan, dikwijls met gevaar voor eigen leven. Typerend daarbij was hun bescheidenheid. Ze vonden datgene wat ze in oorlogstijd hebben gedaan, heel gewoon, zo vanzelfsprekend zelfs, dat ze er nadien niet eens aan dachten hun ervaringen met anderen te delen.

In dit beeld van oprechte hulpvaardigheid en grote bescheidenheid passen Willem Geurink (1912-1997) en Dina Geurink-Wisselink (1913-2000), eertijds wonende in een boerderij aan de Derde Broekdijk te Lichtenvoorde¹. In en rond hun boerderij waren enkele schuilplaatsen ingericht: een in het hooi op de zolder, een tussen de takkenbossen in de karloods en een bijzondere uitpandige schuilkelder achter de varkensschuur, enkele decimeters beneden het maaiveld. Die bijzondere kelder was slechts van binnenuit bereikbaar, via de varkensschuur. U zult er in het vervolg van dit verhaal nog uitvoerig kennis mee maken.

We zouden nooit iets van de activiteiten van Willem en Dina Geurink vernomen hebben als Jan Scholte uit Lichtenvoorde het bestaan van de schuilkelders niet in de publiciteit had gebracht. Toen Jan Scholte had gehoord dat Willem en Dina vanwege hun hoge leeftijd en afnemende gezondheid voornemens waren de boerderij in 1997 te verruilen voor een seniorenwoning in de kom van Lichtenvoorde, wees hij ons via de dag- en weekbladpers op het bestaan van een aantal unieke schuilplaatsen in en rond de boerderij van Geurink die met afbraak werden bedreigd. Voorts leidde Scholte groepen scholieren rond in de boerderij. Hij sprak voornamelijk over de totstandkoming van de drie schuilplaatsen, waar geruime tijd drie tot vier jonge mensen in oorlogstijd onder weinig benijdenswaardige omstandigheden de nacht hadden doorgebracht. Bovendien wees hij de jeugd op het grote belang om de boerderij en de schuilplaatsen te koesteren en in de vorm van een museum voor het nageslacht te bewaren.

Op 20 maart 1997 deed Jan Scholte het bestuur van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde een brief toekomen, waarin hij het bestuur verzocht zich sterk te maken voor behoud van de boerderij. Tevens stelde hij voor om van die boerderij een museum te maken, met het accent op de drie schuilplaatsen. Op 14 mei 1997 werd die brief in tegenwoordigheid van de afzender in de bestuursvergadering behandeld. Besloten werd tot het instellen van een werkgroep die op korte termijn moest nagaan wat de mogelijkheden voor het behoud van de boerderij waren.

Deel plattegrond van Lichtenvoorde met - uitvergroet- de voormalige boerderij van Geurink

De werkgroep heeft verschillende gesprekken gevoerd met onder andere: B & W, de familie Geurink en het Gelders Oudheidkundig Contact. Ondanks ieders welwillendheid leverden die contacten niets op; de korte onderhandelingsstijd, de excentrische ligging van de boerderij ten opzichte van het centrum van Lichtenvoorde en de ontbrekende financiën, waren daaraan onder meer debet.

Jan Scholte beëindigde zijn verhaal steevast met een ode aan Willem en Dina Geurink; twee eenvoudige mensen die met moed, doorzettingsvermogen, godsvrucht en een rotsvast vertrouwen in een goede afloop van die hoogst onaangename tijd, het met gevaar van eigen leven aandurfd en om een aantal onderduikers in hun boerderij op te nemen en hen daardoor van een wisse dood te redden. Doch alvorens daar verder op in te gaan, eerst enkele oorzaken uit de periode 1940-1945 die aan het ontstaan van dit verhaal vooraf gingen.

Maatregelen van de bezetter

Niet lang nadat de nazi's ons land in mei 1940 hadden bezet, werd al snel duidelijk wat ze werkelijk voor ogen hadden. Hun belofte dat ze de structuur van de Nederlandse samenleving zoveel mogelijk intact zouden laten, deed daar niets aan af. Geheel systematisch vaardigden de leiders van Nazi-Duitsland een groot aantal geboden en verboden uit, met hoofdzakelijk één doel: het leven van de joden in ons land onmogelijk maken. Reeds op 20 augustus 1940 maakte de rijkscommissaris bekend dat, als het daadwerkelijk nodig was, hij in bepaalde gevallen (joodse) ambtenaren mocht doen laten ontslaan. In die bepaling zat reeds, al werd het werkelijke doel van die bepaling met veel geruststellende woorden versluierd, een kille ondertoon van onderdrukking die weldenkende mensen het ergste deed vermoeden. Acht dagen na die eerste bepaling volgde een tweede, een met een iets concretere aanwijzing. Joodse mensen die naar een baan in de ambtenarij solliciteerden, mochten niet geselecteerd worden. Daarenboven was in die tweede bepaling vervat, dat zittende joodse ambtenaren niet in rang bevorderd mochten worden.

Weer twee maanden later, de druk op de joden werd alsmaar opgevoerd, moest elke Nederlandse ambtenaar met zijn handtekening bekrachtigen noch van joodse afkomst, noch joods vermaagschap te zijn. Alhoewel er hier en daar wel enige weerstand bij niet-joden tegen deze absoluut willekeurige maatregel bestond, vooral bij het wetenschappelijk onderwijs, tekende het gros van de ambtenaren de aan hen overlegde stukken. Over de eventuele gevolgen daarvan voor hun joodse collega's, haalde menig een de schouders op. De volgende ingrijpende maatregel was het instellen van speciale joodse scholen. Je kunt ook zeggen dat joodse kinderen en studenten geen gebruik meer mochten maken van de bestaande scholen. Alsof dat nog niet genoeg was moesten de joden hun auto's, fietsen, radio's en zelfs huisdieren aan de 'Befehlhaber' afstaan. Bovendien werden parken, zwembaden en vele andere openbare gelegenheden verboden terrein voor hen.

De meest verstrekende maatregel was die van 31 januari 1941. Die dag werd de verordening geëffectueerd dat alle mensen van gehele of gedeeltelijke joodse afkomst vóór 21 februari 1941 voor registratie moesten melden. De meerderheid van de joden gaf gehoor aan die verordening. Daarmee kreeg de bezetter in betrekkelijk korte tijd een lijst in handen waarop uiterst nauwkeurig was genoteerd hoeveel joden er in Nederland woonden en waar. Met behulp van die lijst werden begin juli 1942 de eerste joden opgeroepen, zogenaamd om ergens in den vreemde tewerkgesteld te worden. Op 15 juli 1942 werden ze per trein vervoerd van Westerbork naar Auschwitz. Dat de joden die nietsvermoedend in de trein stapten, op de plek van aankomst terstond vergast zouden worden, in plaats van daar gedwongen voor de overheerser te werken, daarvan hadden zelfs de meest intelligente geesten van toen nog geen

weet, al vroegen ze zich wel af waar die gedeporteerde joden bleven, temeer omdat niemand van de weggevoerden iets van zich liet horen of na verloop van tijd terug kwam.

In dat kader, en vooruitlopend op de chronologische gebeurtenissen, is het verhaal van Jonny Levy, een van de drie joodse onderduikers die bijna twee jaar in de schuilkelder van de familie Geurink heeft doorgebracht, typerend.

Jonny Levy - we zullen hem nog uitvoerig leren kennen - die op 7 augustus 1923 in Varsseveld werd geboren, had in zijn jeugd een kennis die ik het fictief Wim Janssen mee geef.

Janssen, een vermeteale ziel die van nature sterk neigde naar het avontuurlijke, nam in de oorlog dienst in het Duitse leger en wel bij de SS, een onderdeel dat het niet zo nauw nam met de regels die bij het oorlogvoeren waren afgesproken.

Het onderdeel waartoe Janssen behoorde, werd ingezet bij de gevechten aan het oostfront.

Door de meedogenloze krijgsverrichtingen van de Duitsers in Polen gingen hem daar blijkbaar de ogen open. Het was Janssen niet ontgaan dat kort na de gevechten de joden reeds door de bezettingstroepen werden opgepakt en in vrachtwagens werden afgevoerd.

Waarheen? Niemand kon daar Janssen een antwoord op geven. Dat zette hem aan te denken. Enkele dagen voor Kerstmis 1941 kreeg Janssen een paar dagen verlof, die hij doorbracht bij zijn ouders in Varsseveld. Veel hadden de inwoners van Varsseveld niet met hem op; ze keerden hem openlijk de rug toe. Dat was voor de SS'er geen reden om zijn plaatsgenoten te haten. Integendeel! Op Kerstavond 1941 ontmoette Janssen Jonny Levy. Met gemengde gevoelens wisselden de jongens enkele woorden. Voor ze afscheid van elkaar namen, keek de man Levy indringend aan. Hij vertelde hem wat hij in Polen had gezien en wat er na de bezetting van dat land met de joden was gebeurd. De SS'er drukte Jonny Levy met klem op het hart, nóóit vrijwillig naar Duitsland te gaan, wat er ook zou gebeuren. Wat er precies met de joden in Duitsland gebeurde kon hij Levy nog niet vertellen, maar dat ze op een geheimzinnige manier ergens naar toe werden gebracht, en daar nooit meer van terug kwamen, stond voor hem vast. Tot slot vroeg Janssen nog aan Levy niet tegen derden te vertellen dat hij hem hierover had geïnformeerd, zijn eigen leven zou er ernstig door in gevaar kunnen worden gebracht. Wel mocht Levy het nieuws doorgeven aan allen die vervolgd werden en zij die in de toekomst nog vervolgd zouden worden. Het spreekt vanzelf dat Jonny Levy daar dankbaar gebruik van heeft gemaakt.

De wetgeving met betrekking tot de jodenvervolgving werd op 10 april 1943 besloten. Op die dag moest iedere jood zich in Westerbork melden! Met die laatste verordening hadden de joden die nog in ons land verbleven een keuze uit slechts twee mogelijkheden: gaan (en sterven?) of niet gaan en onderduiken!

Niet alleen de joden werden op meedogenloze wijze van hun rechten beroofd. Andere Nederlanders kregen er ook mee te maken, vooral de mannen die konden werken. Door het voeren van een oorlog op meerdere fronten, hadden de Duitsers veel soldaten nodig, vooral toen de oorlog een totaal karakter kreeg. Alle jonge, gezonde mannen tussen pakweg achttien en veertig jaar werden onder de wapenen geroepen. Daardoor ontstonden er legio vacatures in alle sectoren van de economie. De productie dreigde er ernstig door te stagneren. Om die op gang te houden, riepen de Duitsers in de bezette gebieden arbeiders op om de arbeidsplaatsen van de soldaten in te nemen: de 'Arbeitseinsatz'².

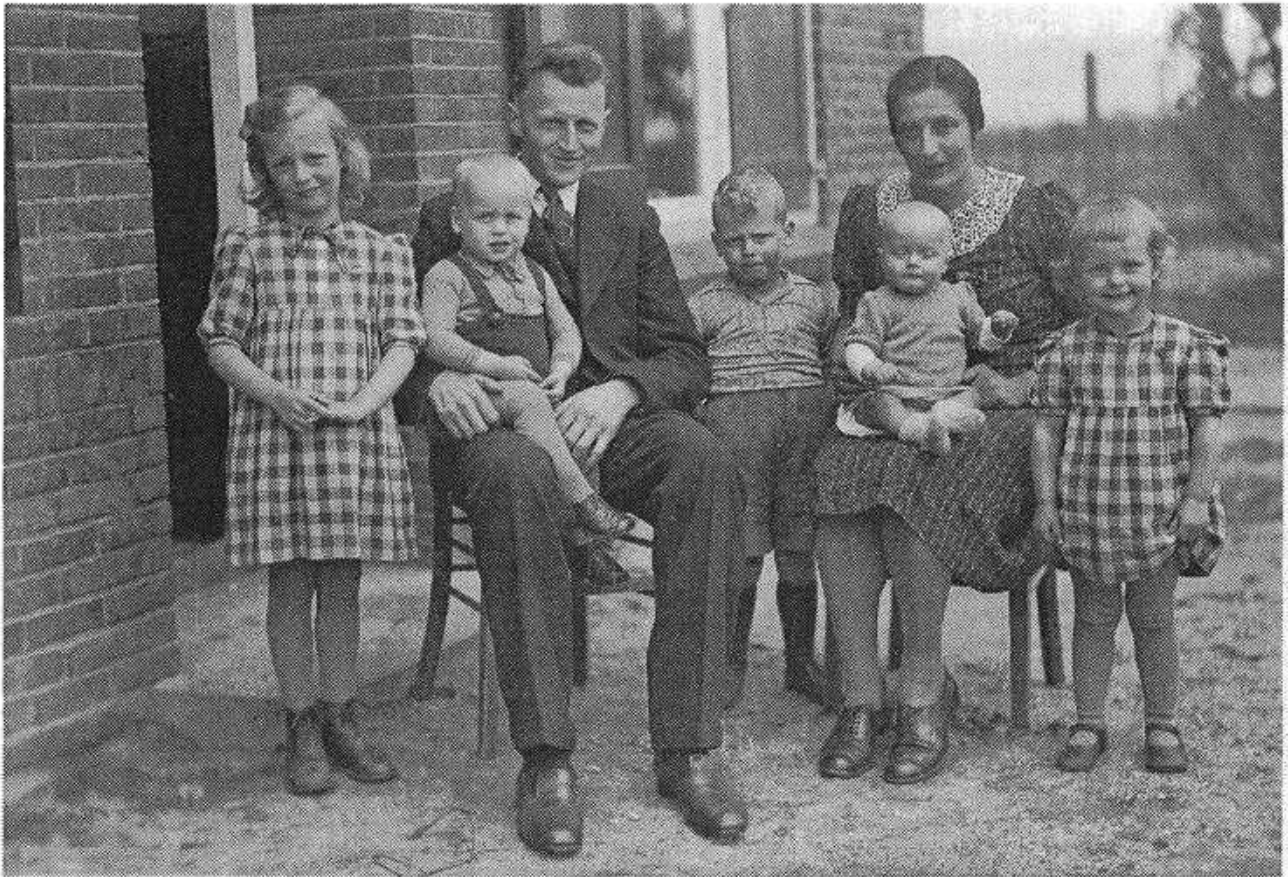
Velen in ons land waren niet gecharmeerd van die uitnodiging en wisten zich met succes eraan te onttrekken, al dan niet met hulp van derden. Minder fortuinlijke Nederlanders die in geen enkel opzicht door de mazen der wet van het strakke regime van de bezetter konden glippen, vertrokken geheel tegen hun zin naar Duitsland, waar zij in allerlei projecten werden

ingezet. Zij die weigerden, doken onder, met alle gevolgen van dien. Later kregen die werkweigeraars nog gezelschap van mensen uit het Nederlandse verzet en mensen die door legitieme sabotage en anti-collaboratie jegens de bezetter de grond onder de voeten te heet was geworden.

Met deze korte uiteenzetting over de categorieën onderduikers arriveren we weer bij Willem en Dina Geurink, de eigenaren van een boerderij waar de deur voor mensen in nood altijd wagenwijd open stond.

Logés, lief en leed en de komst van de onderduikers

Vooralsnog waren de eerste personen die bij Geurink werden ondergebracht geen onderduikers, doch twee knapen uit Rotterdam. Dominee Delleman die pas in Rotterdam als predikant was benoemd, had voordien geruime tijd in Aalten gewerkt. Als zodanig kende hij de Geurinks en de Wisselinks en zij hem.

De familie Geurink-Wisselink in 1945. Vlnr: Lina, Johan, Willem, Bernard, Rika, Dina Geurink-Wisselink en Johanna.

Welnu, ds Delleman probeerde in de zomer van 1941 enkele kinderen in zijn gemeente een fijne vakantie in de Achterhoek aan te bieden en deed daarvoor een beroep op zijn ex-gemeenteleden. Zonder dralen gaf de familie Geurink gehoor aan de invitatie van de dominee. Ze lieten Delleman weten dat zij wel een stuk of twee kostgangers wilden hebben. Een tijdje later werd prompt aan hun verzoek voldaan en werd het gezin Geurink-Wisselink dat reeds twee kleine kinderen had - Lina (1939) en Bernard (1940) - tijdelijk aangevuld met Jan en Wout Berger, twee Rotterdamse jongens die respectievelijk tien en twaalf jaar oud waren.

In de periode dat zij bij Geurink logeerden, ongeveer vier weken, kregen de twee jongens nog bezoek van hun oudere broers Bas (*1924) en Arie die helemaal vanuit Rotterdam naar Lichtenvoorde waren gefietst. Met het tijdelijk opnemen van de broertjes Berger, ontstond er een hechte band tussen de twee, en zeker in die tijd, op geografisch gebied tamelijk ver van elkaar verwijderde families. In de toekomst zullen we nog van de Bergers horen.

In oktober 1941, ruim een half jaar nadat de Duitsers hun beruchte maatregel van 31 januari 1941 hadden ingevoerd, raakten Willem en Dina Geurink voor het eerst willens en weten betrokken in het heimelijk herbergen, dan wel verbergen van mensen, in dit geval waren het twee neven van joodse afkomst: Jonny Levy - hierboven maakten we reeds kennis met hem - en Sally Levy uit Varsseveld.

De twee neven waren geruime tijd ondergebracht geweest bij de familie Hendrik Heusinkveld op boerderij 'Klein Entink' in Varsseveld, een oom van Willem Geurink en Dina Geurink-Wisselink. De jongens die niet naar school gingen -het was hen immers verboden tussen de Nederlandse kinderen in de schoolbanken plaats te nemen- hielpen Heusinkveld met diens werkzaamheden op de boerderij. Van burgemeester Boot van Wisch, die toentertijd in Varsseveld woonde, kreeg Hendrik Heusinkveld te horen dat hij de neven Levy zo spoedig mogelijk naar een andere plaats moest overbrengen, omdat er concrete aanwijzingen waren dat zijn boerderij elk moment door de Duitsers kon worden doorzocht. Hendrik Heusinkveld, een kalme, vaderlandslievende man, nam daarop terstond contact op met Willem en Dina Geurink en vroeg hen of zij een paar weken voor de jongens wilden zorgen.

Willem, gesteund door Dina, heeft daar geen seconde over gearzeld. Hij stemde meteen toe. Op een donkere oktoberavond reed hij op een onverlicht rijwiel over smalle binnenwegen door het Aaltense Goor en het Vène naar Klein Entink en haalde daar de twee jongens op. Tien dagen, tot ongeveer drie weken voor de geboorte van Johanna Hendrika (25 november 1941), hebben de twee jongens zorgenvrij in de boerderij van Geurink doorgebracht. Ze maakten gewoon deel uit van het gezin. Dat betekende dat ze overdag werkten op de boerderij, in de late namiddag de peuters Lina en Bernard bezig hielden - en wellicht andersom - 's avonds de gezelligheid van een ongekunstelde omgeving ervoeren en 's nachts veilig sliepen in de knusse opkamer. Toen de lucht boven Klein Entink voldoende was opgeklaard, bracht Willem hen weer terug.

Begin mei 1942 schreef de vader van de broertjes Berger een brief aan Willem en Dina Geurink. Berger berichtte dat zijn zoon Bas kort geleden achttien jaar was geworden en dientengevolge een oproep had gekregen van de 'Nederlandse Arbeidsdienst'³. Per 1 juli 1942 moest hij zich bij die dienst melden. Bas Berger wilde er echter niets mee te maken hebben, wat door zijn ouders werd ondersteund. Berger besloot zijn brief met de vraag of zij - Willem en Dina - misschien een oplossing voor het gerezen probleem wisten?

De oplossing kwam er. Willem liet Berger per kerende post weten dat Bas per 1 juli 1942 hartelijk welkom was in Lichtenvoorde. Zijn komst als onderduiker naar Lichtenvoorde is niet buiten het bevolkingsregister gehouden. Bas liet zich in Rotterdam als kantoorbediende uitschrijven en in Lichtenvoorde als landarbeider inschrijven. Die gedurfde overschrijving zou zich later bijna wreken.

Willem Geurink heeft in de vijf oorlogsjaren regelmatig de dagelijkse gebeurtenissen in een dagboek opgetekend. Op zich is het bijhouden van een dagboek een aanbevelenswaardige bezigheid; de menselijke herinneringen vervagen immers door de tijd of worden door andere ervaringen toegedekt, terwijl het geschreven woord nog generaties lang kan worden bewaard. Maar van de andere kant is het bijhouden van een dagboek in oorlogstijd, zeker door mensen

die in positieve zin veel te verbergen hebben, een hachelijk zaak. Want wat zou er gebeurd zijn als bij een eventuele huiszoeking door de Duitsers het dagboek van Willem tevoorschijn was gekomen? Het echtpaar Geurink heeft daarover regelmatig nagedacht en gesproken, zonder echter een passend antwoord te vinden. De vele bezwaren die eraan vast zaten wuifden ze weg.

Volgens Jonny Levy was die bagatellisatie volkomen terecht. 'Want', zo vertelde hij mij, 'het dagboek van ome Willem en tante Dina Geurink lag altijd op een onvindbare plaats; onder in de kinderwagen, daar, waar na ombouw van de kinderwagen in een wandelwagen er beenruimte ontstaat voor twee kinderen. Het hoeft geen betoog', zo vertelde Levy verder, 'dat die beenruimte door een plank waarop de matras, lakentjes en de dekentjes lagen, aan het oog van elke bezoeker was onttrokken.

Dat de kinderwagen als opbergplaats voor het dagboek was uitgekozen had nog een reden. Die wagen stond namelijk dag en nacht gebruiksklaar. Mocht er iets gebeuren, bijvoorbeeld door oorlogsgeweld, brand of wat dan ook, dan konden ome Willem en tante Dina de kleine kinderen wekken, in de kinderwagen zetten en het pand verlaten.'

Volgens het dagboek van Geurink kende Bas Berger in zijn carrière als landarbeider geen onoverkomelijke aanpassingsproblemen. Toegegeven, als stadsmens die enige jaren op een kantoor had gezeten ging hij in de aanvangsfase nogal onhandig om met riek en schop. Die attributen deden hem in geen enkel opzicht denken aan de vulpen, waar hij wel bedreven mee was. Doch allengs kwam daar verbetering in, al bleef het volkomen duidelijk dat Bas nooit een op en top agrariër zou worden.

De gevoelens van eenzaamheid die Bas Berger wel eens in de 'binnenlanden' van Lichtenvoorde had, werden later naar de achtergrond verdrongen door de komst van nog meer Rotterdamse jongens naar Lichtenvoorde: onder hen zijn broers Arie en Henk. Arie werd ondergebracht bij een jongere broer van Willem Geurink die op boerderij 'Groteman' in Lintelo woonde en Henk kreeg bij de familie Heinen in Lichtenvoorde onderdak.

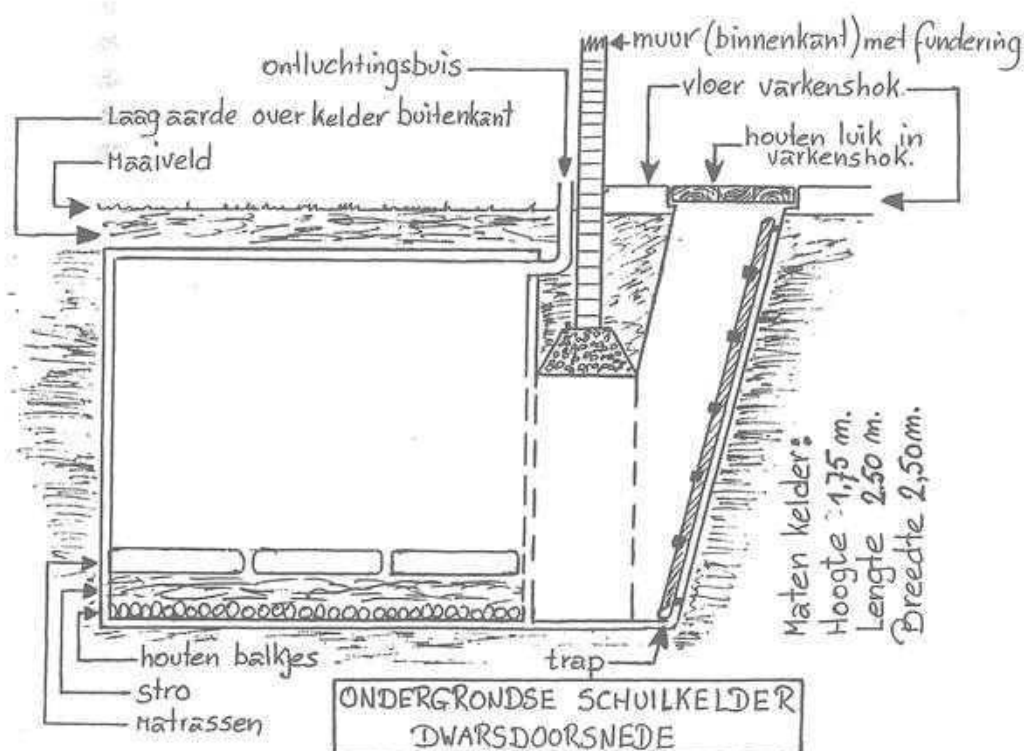
Door het vrij grote aantal Rotterdammers dat in Lichtenvoorde was ondergebracht, kwam er zelfs een jeugdvereniging voor onderduikers tot stand, die af en toe gezellige avonden organiseerde. De gebroeders Berger sloegen die avonden nooit over.

Ook het geestelijke werd niet veronachtzaamd. Met de regelmaat van de klok werden er zondags passende kerkdiensten voor de onderduikers georganiseerd. Die diensten werden niet in de kerk gehouden, dat zou immers te gevaarlijk zijn, maar bij een gemeentelid aan huis. Om argwaan en moeilijkheden te vermijden, werd voor elke zondagsdienst een ander adres gekozen.

1942/1943. De opsporingsmethoden van de bezetter werden alsmaar bruter. Deportaties van joden die generaties lang in ons land hadden gewoond, waren aan de orde van de dag. Ruw werden ze uit hun huizen gesleurd, niet eens in staat om de meest dierbare bezittingen mee te nemen, en door scheldende soldaten naar de gereedstaande vrachtwagens geleid, waarin ze plaats moesten nemen. Ouderen en gebrekkigen die de veerkracht hadden verloren om op eigen kracht de vrachtwagen te bestijgen, werden hardhandig door de soldaten geholpen. Buurtgenoten en toevallige passanten, stonden er machteloos bij; hun gelaat van de opgepakte mensen afgewend, niet eens meer in staat om nog een (laatste?) groet uit te brengen.

Zoals we reeds kenbaar maakten, moesten alle joden zich op 10 april 1943 melden in Westerbork. Voldoen aan die oproep zou een hoogst ongewisse toekomst opleveren. Velen, joden en niet-joden, voelden namelijk aan dat er iets niet klopte. Ze wisten nog niet precies wat, maar hadden wel een vermoeden, dat uit angst dat het wel eens waar kon zijn, niet werd

uitgesproken. Bij Willem en Dina Geurink, Hendrik Heusinkveld op Klein Entink en Linus Adolf en Wilhelmina Johanna Wisselink (de ouders van Dina Geurink) op boerderij het 'Spieker' leefde dat onheimelijke gevoel eveneens. Bovendien hielden ze rekening met de informatie van Wim Janssen over diens ervaringen in Polen. Ze besloten nóg voorzichtiger te werk te gaan en het (levens)belang van de onderduikers nóg zorgvuldiger te behartigen. Met dat doel voor ogen bezocht Ome Hendrik Heusinkveld in het vroege voorjaar van 1943 Willem en Dina Geurink. Heusinkveld die de belangen van de uit vader, moeder en drie zonen bestaande familie Levy uit Varsseveld behartigde, kwam al snel met Willem en Dina overeen dat zij de komende tijd zouden zorgen voor Jonny (hij was al eerder bij Geurink te gast) en Helmut (1928-1995). Leon Levy (*1926), in leeftijd de middelste van de drie broers, werd bij de familie Wisselink op het Spieker geplaatst. Voor de ouders van de drie broers zou nog een adres worden gezocht. Dat zij op dezelfde dag hartelijk logies kregen aangeboden door en bij de familie Wolsink in Halle, vernam het echtpaar Geurink enkele dagen later. Voor Bas Berger was de komst van Jonny en Helmut Levy op 10 april 1943 een welkome afwisseling. Ineens kreeg hij er twee leeftijdgenoten bij. Urenlang praatten ze met elkaar, al zij opgemerkt dat de gesprekken niet op het normale stemvolume gevoerd konden worden, dat was te gevaarlijk. Waakzaamheid en ingetogenheid was continu geboden, niet gemakkelijk voor de jongens met al hun toekomstidealen in de adolescentieleeftijd. Aanvankelijk sliepen ze op de opkamer, met alle gevolgen van dien. Mocht er onverwachts een groep gewapende Duitsers de boerderij bezoeken, en die kans was zeker niet uitgesloten, dan zou de ellende niet te overzien zijn geweest. Vandaar dat Dina en Willem zonder aarzelen besloten tot de bouw van een ondergrondse schuilkelder. In afwachting daarvan werd in een droge sloot, pal voor het huis van de Geurinks, met planken en ander materiaal een provisorische schuilplaats gemaakt, waar de jongens de nacht doorbrachten. Niet onverstandig, want de jacht op joodse en niet tot werk bereidwillige onderduikers werd alsmaar intensiever..

Dwarsdoorsnede van de ondergrondse schuilkelder.

Buiten, juist tegen de gevel en het onderliggende fundament van de varkensschuur, metselde Derk Huitink uit Aalten, een door en door betrouwbaar man die al jarenlang bij aannemer Jan Wikkerink uit Aalten in dienst was, in enkele dagen een schuilkelder. Als opperman fungeerde Willem Geurink. Tegen nieuwsgierige bezoekers die de werkzaamheden in ogenschouw kwamen nemen, vertelde Willem desgevraagd dat de kelder in aanbouw als regenput zou dienen.

De ongeveer 25 centimeter onder het maaiveld liggende kelder had een afmeting van 2,5 x 2,5 meter en was enkel van binnenuit bereikbaar, onder het fundament van de varkensstal door. De hoogte van vloer tot plafond bedroeg slechts 1,75 meter. Rechtop staan was onmogelijk. Daar kon geen verbetering in worden aangebracht. Verhoging met een halve meter zou betekenen dat de kelder, of boven het maaiveld uit zou steken, of beneden het peil van het grondwater zou komen te liggen.

De toegang tot de schuilplaats, een nauwe schacht waarin een houten ladder stond, bevond zich in het laatste varkenskot, dat aan de kelder grensde. Het werd met behulp van een houten luik afgesloten. In afgesloten toestand was de entree van de kelder onzichtbaar, vooral als er nog een laag stro overheen werd gelegd.

Voor beluchting en ontluftung was er een zinken buis met een diameter van ongeveer tien centimeter aangebracht. De buis die in de schuilkelder aan het plafond was bevestigd, stak onopvallend nét boven het maaiveld uit, verscholen achter de echte waterput. De be- en ontluftungsbuis had nog een functie die van levensbelang was; namelijk die van 'doorgeefbuis' voor eten en drinken, in geval van nood.

Willem Geurink (links) en Jan Scholte buiten nabij de schuilkelder.

In juni 1943 werd de schuilkelder ingericht en betrokken. Op de vloer van de kelder werden slieten (ronde houten balkjes) gelegd. Daaroverheen een dikke laag stro en daarop de matrassen waar de jongens op sliepen.

Jonny en Helmut vertoefden niet dag en nacht in de kelder. Overdag zaten ze meestal op de zolder. Vandaaruit konden ze de hele omgeving rond de boerderij in de gaten houden, waarover later meer. Als ze onraad constateerden, renden ze naar beneden en namen plaats in de schuilkelder, die dan op de omschreven wijze werd afgesloten. Ze mochten er pas weer uit als de kust veilig was en Willem en Dina het verantwoord vonden. Het sein veilig werd gegeven door een roffel op het luik of door het fluiten van het Wilhelmus.

Leon Levy die bij de familie Wisselink op het Spieker was ondergebracht, kreeg heimwee naar zijn twee broers. Na overleg met Wisselink besloot Geurink Leon naar Lichtenvoorde te halen.

Voor de ouders van de gebroeders Levy die in Halle zaten ondergedoken, kwam dat heel goed uit. Om de familieband zo goed mogelijk intact te houden, bezochten ze de eerste maanden de kinderen, het ene weekend Jonny en Helmut bij Geurink, het volgende weekend Leon op het Spieker.

Nu Leon bij Geurink was ondergebracht, kwam één gevaarlijke reis te vervallen; een reis op de fiets in het aardedonker. Soms, als de omstandigheden er naar waren, de fiets aan de hand en sluipend van boom tot boom, over akkers en doordrenkte weilanden, totdat ze doodvermoeid doch dankbaar hun doel bereikten. Het vijftal bracht dan als een verenigd gezin in beroerde omstandigheden de nacht door in de schuilkelder van Geurink. Het kon nét in die kleine kelder en het kon nét niet, doch geen klacht kwam over hun lippen.

Later in het jaar staakten de ouders de bezoeken aan hun kinderen. Het werd veel te gevaarlijk nog langer die tocht van Halle naar Lichtenvoorde en terug te ondernemen. Toch ging daarmee het contact tussen de ouders en de kinderen niet verloren. Zowel de ouders als de jongens hielden een dagboek bij dat bestond uit losse velletjes papier. Die losse velletjes werden wekelijks geruild. De ene week fungeerde Willem Geurink als intermediair en de week daarop nam Wolsink uit Halle die taak op zich. Ondanks de gevaren die aan het uitwisselen van de volgeschreven dagboekblaadjes kleefden, is het allemaal goed gegaan. Door hun volhardende zwijgzaamheid over hun activiteiten, jegens iedereen, stonden Wolsink en Geurink niet opgetekend in het verdachtenboekje van de Duitsers. Daarom was er geen reden hen aan te houden en te fouilleren. Maar goed ook.

Het was niet alleen leed dat in en om de boerderij geleden werd, er waren ook vreugdevolle gebeurtenissen die het leed en de spanning van de onderduikers enigszins verzachtten en draaglijk maakten; ook in oorlogstijd gaat het leven immers gewoon door en hebben mensen elkaar lief.

Om en nabij de tiende augustus 1943 kreeg Bas Berger bezoek van drie Rotterdamse meisjes. Ze kregen huisvesting bij Geurink. Bas Berger werd hopeloos verliefd op een van hen: Co Edenburg. Na enig aarzelen nam Bas tenslotte zijn kans waar en vroeg haar ten huwelijk (na de oorlog zijn ze getrouwd).

Voor de Levy's was de aanwezigheid van de drie meisjes een crime. Niet dat ze Bas die gelukkige tijd misgunden, o nee, dat beslist niet, maar ze moesten dubbel op hun hoede zijn. De jongens mochten van Willem hun aanwezigheid in huize Geurink niet verraden; ook niet aan de meisjes, ondanks dat ze volkomen ter goeder trouw waren. Je-kon-het-immers-nooit-weten! Zonder het te willen kon een van hen d'r mond voorbij praten. Dat betekende dat de drie elke morgen onzichtbaar van de schuilkelder naar de zolder moesten worden geloodst. En op de zolder mochten ze geen enkel gerucht maken.

Zover we weten hebben Jonny, Leon en Helmut hun aanwezigheid op zolder niet verraden. Wel meenden de drie meisjes af en toe iets te horen, doch dat vermoeden werd meteen door Willem in de kiem gesmoord: 'Dat zullen de muizen wel zijn geweest, die zitten hier met

bosjes op de hooizolder', zei hij stoïcijns voor zich uitkijkend tegen de meisjes, 'en de kater wil ze niet vangen, die is te lui.' Bij het horen van dat verhaal verdween bij de meisjes de lust om op zolder poolshoogte te nemen, precies wat Willem beoogde.

De tot over zijn oren verliefde Bas Berger heeft evenmin iets over de onderduikers prijs gegeven. Ten opzichte van de Levy's had hij niet zo'n moeilijke rol. Met Co in zijn nabijheid ontbrak het hem niet aan ontelbare zoetgevooisde woordjes. Bas meende met haar op een onbewoond eiland te zitten, ver weg van het oorlogsgedoe, ver van iedereen vandaan, even in de weldadige luwte van de dagelijkse harde werkelijkheid.

Trots meldde Willem op de late avond van de twaalfde augustus in het jaar 1944 aan de gebroeders Levy, dat zijn vrouw Dina het leven had geschonken aan een gezonde dochter: Hendrika, hun vijfde kind.

Enthousiast als ze waren na dat bericht, vergaten de Levy's alles en iedereen om zich heen. Ze wilden zo spoedig mogelijk de kelder uit om hun tante Dina om de hals te vliegen. Willem die intens met de gevoelens van de jongens meeleeftte, zei dat dat niet ging, vanwege die Rotterdamse meisjes. Uiterlijk vol begrip, innerlijk zeer bedroefd, accepteerden de Levy's Willems verbod. Zonder het aan hem te laten merken lieten ze zich diep aangeslagen terugzakken in de kelder. Dof, ontelbare malen doffer dan gewoonlijk al het geval was, daalde het geluid van het sluitende luik over hen neer. Zwijgend lagen de drie broers op hun matras, omhuld door diepe duisternis, ieder overgeleverd aan zijn eigen gevoelens van eenzaamheid. Diep onder de indruk liep Willem op die late avond met gebogen hoofd van het varkenshok naar de woonkamer. Ondanks de vreugde om hem heen was hij die avond weinig spraakzaam. De teleurgestelde blikken in drie paar grote donkere jongensogen hadden hem aangegrepen.

De gebroeders Levy in hun onderaardse schuilkelder. Vlnr: Jonny, Helmut en Leon.

In de nazomer van 1944 had het er even de schijn van dat de vanuit het zuiden oprukkende geallieerden Nederland zouden bevrijden. Acties in Arnhem, (Slag om Arnhem van 17 tot 26 september 1944), om onder meer de rijnbrug ongeschonden in handen te krijgen, wezen daarop. Jammer genoeg liepen die acties op niets uit, voornamelijk door inschattingfouten van de geallieerden en de felle weerstand van de Duitsers waarop niet gerekend was.

In die bewogen episode van de oorlog ging er door desinteresse regelmatig iets mis bij onze oosterburen. Als we de krankzinnige topfiguren van het 'Derde Rijk' buiten beschouwing laten, was er bijna niemand meer die nog in de overwinning geloofde. Het om zich heen grijpende defaitisme, afgewisseld met momenten van ongekend fanatisme, hadden het doen en laten van de Duitsers in hoge mate beïnvloed. Bewakers die de dagelijkse gang van zaken in de arbeidskampen, fabrieken of gevangenenkampen regelden, waren hierdoor de ene dag onbegrijpelijk toeschietelijk, de andere dag onverbiddelijk streng. Tussen die uitersten waren ze doorgaans onverschillig en dachten al aan de tijd die zou komen na de oorlog.

Mogelijk heeft de Russische krijgsgevangene, Alex Sidorov, van het desintegrerende Duitsland geprofiteerd. Op de een of andere manier schijnt hij aan de aandacht van zijn bewakers te zijn ontsnapt. Hoe dat is gebeurd, heeft Sidorov nooit verteld. Evenmin heeft hij gezegd waar hij in Duitsland gevangen heeft gezeten, en hoe lang. Een boer in IJzerlo trof de Rus aan in een roggeveld. Hij had er destijds haveloos uitgezien: een gerafelde broek, sterk ondervoed en barrevoets. De IJzerloër heeft de Rus meegenomen naar zijn boerderij, waar hij een maaltijd kreeg voorgeschoteld. Daarop fietste de boer naar ome Jan Wikkerink, aannemer/verzetman, en deelde hem mee dat hij een vreemde meneer in huis had gehaald die geen Nederlands sprak.

Ome Jan schakelde daarop twee verzetmensen in: klompenmaker Ligterink uit Barlo en Antoon Nusselder uit Winterswijk. Die twee fietsten terstond naar IJzerlo om met de Rus te praten, de zaak op zijn juiste waarde te taxeren en verder af te handelen.

Op zaterdag 18 augustus 1944 kwamen Ligterink en Nusselder bij Geurink en vroegen of zij nog voor hooguit twee à drie weken een kostganger konden herbergen. Dina en Willem hebben er niet lang over nagedacht. Natuurlijk kon dat. De volgende dag, op de doopdag van Hendrika, werd Alex Sidorov door Nusselder bij Geurink gebracht. Alex Sidorov bleek een aardig woordje Duits te spreken en vertelde allengs meer over zijn achtergrond, doch lang niet alles. Hij was gehuwd, had twee kinderen, een technische opleiding op universitair niveau en woonde in Nizjni Novgorod (Gorki), een slordige vijfhonderd kilometer ten oosten van Moskou. Niet lang na zijn beroepsopleiding had Alex een oproep voor militaire dienst gekregen. Hij werd ingedeeld bij de luchtmacht en opgeleid tot oorlogsvlieger. Over het reilen en zeilen als oorlogsvlieger heeft Sidorov altijd het stilzwijgen bewaard.

Alex werd voor nood gehuisvest in een vak van de karloods achter de boerderij. In dat vak was enige tijd geleden met behulp van palen, stro en takkenbossen een schuilplaats gemaakt voor noodgevallen. Nu kwam die schuilplaats goed van pas, dat wil zeggen; Sidorov kon er in afwachting van een betere schuilplaats de eerstkomende nachten in doorbrengen.

De andere dag bezocht Linus Adolph Wisselink de boerderij, de vader van Dina Geurink. Op de hooizolder boven het fietsenhok, en wel tegen de brandmuur die de zolder van het voorhuis scheidde, maakte hij in het hooi een veilige schuilplaats die slechts met gebruik van een touwladder bereikbaar was. Aan die veiligheid kon Sidorov nog een extra dimensie toevoegen, en wel door de touwladder zodanig op te trekken dat die van de buitenkant niet meer zichtbaar was. De Rus heeft er ruim zeven maanden de nacht in doorgebracht. Overdag verbleef hij op de zolder, samen met de Levy's.

De kans dat de geallieerden in de nazomer van 1944 de oorlog tegen de Duitsers in hun voordeel zouden beslissen, bood ook aan de Nederlandse collaborateurs een sterk verminderd

toekomstperspectief; menigeeen zat daarover in zak en as. Een van hen, de heer Th.A. Lamers, een man die door toedoen van de Duitsers in Lichtenvoorde tot burgemeester was aangesteld, vond dat eveneens en meende al voorzorgsmaatregelen te moeten treffen.

Op zekere dag ontbood hij veldwachter B. ter Haar, een zwijgzaam man die diep in zijn hart niets van Lamers moest hebben. Ter Haar verscheen op de afgesproken tijd op de kamer van zijn 'meerdere'. Tot zijn niet geringe verbazing hoorde Ter Haar Lamers vragen of hij in de directe omgeving nog een goede schuilplaats wist, waar hij veilig met zijn gezin naar toe kon gaan, ingeval de Duitsers de oorlog onverhoopt zouden verliezen. Ter Haar, totaal overrompeld, dacht een wijle diep na en sprak met de burgemeester af iets voor hem te willen zoeken.

Terstond fietste Ter Haar naar Willem Geurink, die achter zijn boerderij een stuk land aan het ploegen was. Na de begroeting vroeg de veldwachter aan hem of hij in geval van nood in zijn boerderij nog een plaatsje wilde inruimen voor de familie Lamers. Willem, die een wijle aan Ter Haars integriteit begon te twijfelen, verschoot van kleur na het horen van die vraag. 'Hoe kun je dat toch vragen, man?' zei hij geschokt tegen de veldwachter die er onverstoorbaar bij stond, 'je weet toch dat we hier in de boerderij drie joden, een Rus en een aantal onwerkwilligen herbergen?' 'Zeker weet ik dat', zei Ter Haar kalm, 'maar als de familie Lamers hier wordt ondergebracht, en de Duitsers de oorlog verliezen, weet de ondergrondse feilloos waar het echtpaar Lamers is te vinden. Snap je? Denk er maar eens over na, Willem', zei Ter Haar onderwijl hij zijn rijwiel pakte, 'en laat het me vanavond voor half acht weten. Wil je?'

Met wisselende gevoelens mompelde Willem gedurende het ploegen langdurig over de pas ontstane situatie: 'Lamers, een op en top NSB-functionaris, die mede door zijn toedoen in het verleden ook nog een joods gezin had laten oppakken, in de nabijheid plaatsen van zijn onderduikers. Dat was onverenigbaar met de realiteit. Met vuur spelen in de nabijheid van een kruitvat was daar niets bij. Willem wist het zeker, het zou tenslotte in zijn boerderij op moord en doodslag uitdraaien!'

Geurink besprak in de late namiddag het verzoek van Ter Haar met Dina en Bas Berger. Ze vroegen zich daarbij af of ze Alex en de gebroeders Levy erin moesten betrekken. Na rijp beraad besloten ze het niet te doen, de jongens zouden er maar onnodig onrustig van worden. 's Avonds tegen zevenen liep Geurink naar Ter Haar en vertelde hem dat zijn voorstel was aangenomen. Welke plek op zijn erf daarvoor geschikt gemaakt zou worden, wist hij nog niet. Een ding stond reeds voor hem vast; het zou geen comfortabele plaats worden en zover mogelijk verwijderd van de boerderij.

Het onderbrengen van de familie Lamers is niet doorgegaan. Het ingezette offensief in Arnhem en Nijmegen door de geallieerden, waarvan de Nederlanders zo'n hoge verwachting hadden, liep vast, een feit dat we reeds eerder memoreerden. Er volgde nog een lange, bittere oorlogswinter.

Inmiddels ging door allerhande oorzaken, voornamelijk door schaarste aan grondstoffen, de desintegratie van Das Dritte Reich onverdroten verder. Van een gecoördineerd beleid, bijvoorbeeld voor het opsporen van onderduikers, was god zij dank al enige tijd geen sprake meer. Dat nam niet weg dat in die tijd van verslachte waakzaamheid de onderduikers en de families die de onderduikers herbergden extra op hun tellen moesten passen. Een kat in het nauw kan immers onverwachts rare sprongen maken, en in die situatie kon overmoedigheid desastreuus zijn. Heel af en toe, voornamelijk door verraad of loslippigheid, werden nog wel eens onderduikers opgepakt. Zij die dat lot troffen, werden zwaar gestraft. Voor de helpers was eenzelfde lot beschoren.

Gelukkig kon de tegenhanger van de bezetter, onze ondergrondse, zich steeds beter organiseren. Door een netwerk van anonieme informanten onderschepte zij vroegtijdig veel informatie over wat de Duitsers en hun trawanten in hun schild voerden. Het gevolg daarvan was dat de mensen die genomineerd waren om opgepakt te worden, vroegtijdig gewaarschuwd konden worden. Prompt namen die de benen. Hun vlucht eindigde bij een onderduikadres, waar ze enkele dagen of weken verbleven, al naar gelang de 'goede daad' die ze hadden verricht.

Een en ander resulteerde in een toeloop van onderduikers bij Geurink, vooral na december 1944. We noemen in alfabetische volgorde:

- Jan Berger, een broer van Arië, Bas, Henk en Wout, met welk kwartet we al eerder kennis maakten. Jan Berger vertikte het voor de Duitsers loopgravens of tankgrachten te graven;
- Piet Hooglugt, ambtenaar sociale zaken van de gemeente Lichtenvoorde;
- dominee Rijper die vanwege zijn gedurfde anti-Duitse activiteiten op zekere dag groot gevaar liep en dientengevolge een nacht heeft doorbracht tussen de takkenbossen en het stro in de karloods;
- Albert Wisselink van het Spieker, die 'm was gaan "drossen" omdat de Duitsers hem achter de vodden zaten;
- twee Oekraïeners die, net als Alex Sidirov, uit een Duits krijgsgevangenkamp hadden weten te ontsnappen.

Allen werden gastvrij onthaald.

Bas Berger had al enkele keren bezoek gehad van een beambte van de Arbeitseinsatz die hem bij elk bezoek nadrukkelijk bewoog zich te melden voor werkzaamheden in Duitsland. Elk volgend bezoek van die beambte werd dreigender voor de landarbeider uit Rotterdammer. Willem Geurink, die eveneens herhaalde malen een oproep had gekregen, vond het beter dat Bas Berger een poosje onderdook bij iemand anders. Willem zond hem naar zijn jongere broer op Groteman. Geheel onverwachts werd Bas Berger daar door de Duitsers gegrepen. Bas' verweer dat hij een geldig legitimatiebewijs had, deden de Duitsers af als 'Unsinn'. Berger moest in een vrachtwagen plaats nemen en werd afgevoerd naar een gevangenenkamp in het Duitse Marl. Na ruim zeven weken werd hij vrijgelaten. Sterk vermagerd keerde hij terug naar Lichtenvoorde.

Omdat Berger wel degelijk een geldig legitimatiebewijs op zak had, met adres en woonplaats van zijn werkgever, kreeg Willem van Hendrik Heusinkveld schriftelijk bericht dat het voor zijn eigen veiligheid meer dan wenselijk was nu ook maar een poosje onder te duiken. Op een klein stuk papier dat door een meisje van dertien jaar van Heusinkveld op Klein Entink naar Geurink was gebracht, had Hendrik Heusinkveld geschreven: 'Bas is gepakt Willem, maak dat je weg komt!'

Willem heeft die raad niet in de wind geslagen en dook voor alle zekerheid een week onder in zijn eigen boerderij. Hij trok in bij Alex Sidorov op de hooizolder: de schuilplaats boven het fietsenhok, tegen de brandmuur.

Tergend langzaam tikte de klok de laatste oorlogsmaanden weg. Moeilijke maanden van veel ontberingen en hunkering naar de bevrijding. Leven mensen in normale tijden al van de ene dag in de andere, thans werd er van uur tot uur geleefd, en zelfs nog minder. Aan levensmiddelen was een chronisch gebrek. Willem en Dina werden permanent geconfronteerd met de vraag: 'Waar moet het eten voor ons en de onderduikers vandaag vandaan komen?' Soms was er niets en werd de buikriem aangehaald. Doch ondanks dat heerste er in de boerderij ook ingetogen blijdschap, meer een intense hoop, over de verschrikkelijke oorlog die niet lang meer zou duren.

De positieve berichten over de vorderingen van de geallieerden die dominee Rijper de onderduikers regelmatig deed toekomen, versterkte die hoop. Maar in deze barre tijd van hoop en vrees bleek er wederom venijn in de staart te zitten. In de avond van de twaalfde maart vielen er twee bommen nabij de boerderij, een daarvan explodeerde vijftig meter achter de karloods. Op het paard na bleven allen ongedeerd in de boerderij. Wel richtten de bommen grote materiële schade aan. Jonny Levy schreef daarover op 13 maart 1945 in zijn dagboek:

'Gisteravond omstreeks kwart over tien werden we opgeschrikt door een oorverdovende knal, gevolgd door een vreselijk tumult van vallende pannen en brekend glas. Leen (Leon red.) sliep vast, maar ik was zo tussen hemel en aarde en hoorde de bom aankomen. We dachten niet anders of het hele huis zou in puin liggen. Door een scheur in de muur begon water te lekken in de kelder. Karel (Bas Bergers koosnaam) die even voor de bom viel, was opgestaan, meldde ons dat allen ongedeerd waren, maar dat de boerderij veel schade had opgelopen. Het paard, door scherven getroffen, lag dood in de stal. Tante (Dina Geurink) vond het beter in de kelder te blijven, haar houding was bewonderenswaardig, de rust zelve. De Hagenaar (een van de jongens Berger) die op de hilde had geslapen, zag ineens een heldere sterrenhemel boven zich.

Volgens Jaum (het Franse equivalent voor Willem Geurink) gaf het huis een spookachtig beeld. Van slapen kwam nadien niet veel meer. Leen was nogal overstuurd en ik probeerde hem gerust te stellen. We zijn toch elke dag in gevaar, elk moment van de dag en nacht. We kunnen alleen bidden voor ons behoud, doen wat in ons eigen vermogen ligt en voor de rest je in vol vertrouwen op een goede afloop overgeven aan een hogere macht. Toen het water boven de latten (de slieten) begon te trekken, stopte de lekkage gelukkig.'

Nog ruim veertien dagen moesten de 'jongens van Geurink' hun bestaan voor de omgeving verborgen houden. Niet gemakkelijk als men bedenkt dat een beschadigde boerderij ook nog eens een extra bezoekobject is van meelevende familie, vrienden, burens, kennissen en, niet te vergeten, de soldaten van de bezettingsmacht.

De allerlaatste nacht in de schuilkelder werden de Levy's nog zwaar op de proef gesteld. Op 31 maart 1945 vonden er in Barlo (tussen Lichtenvoorde en Aalten) nog enkele kleine, maar felle gevechten plaats tussen de terugtrekkende Duitsers en de aanstormende geallieerden. De hele dag was het kanongebulder en het geratel van de machinegeweren hoorbaar geweest, afgewisseld met enkele hevige knallen van exploderende Duitse munitiewagens.

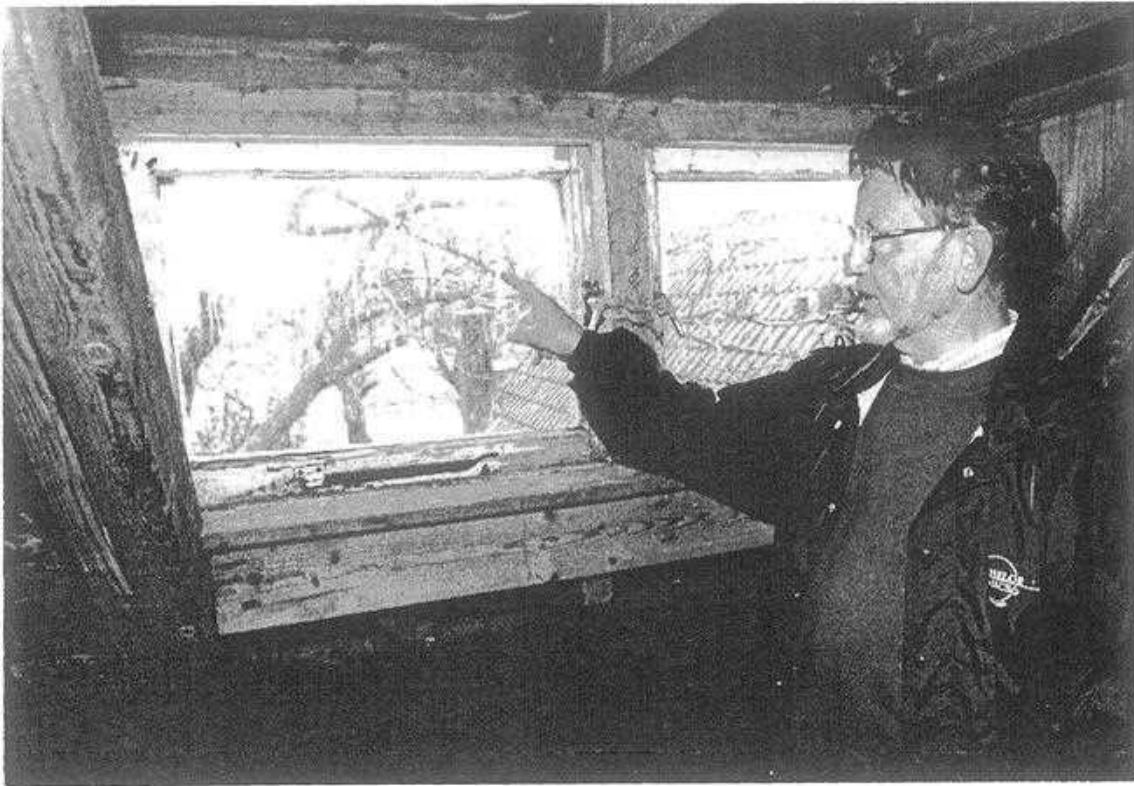
Allen in de boerderij waren door de emoties die het geweld had opgeroepen, laat op de avond doodmoe naar bed gegaan. Ze vielen weldra in een diepe slaap. Daardoor heeft niemand in de boerderij gehoord dat enkele Duitse soldaten in de nacht het kelderraam forceerden, zich toegang tot de kelder verschaften en er met enkele weckflessen pruimen weer uit kwamen. De soldaten liepen met hun buit naar de regenput naast de schuilkelder, namen daarop plaats en aten de pruimen op, terwijl ze over de 'verdampten Krieg' spraken. De Levy's die in de kelder de Duitsers woordelijk konden verstaan, begrepen terstond dat, andersom, de Duitsers hen ook konden horen.

Ze hielden zich daarom muisstil; immers, elke beweging in het stro kon worden omgezet in een knisperend geluid dat via de ontluchtungsbus hun ondergrondse aanwezigheid kon verraden. Ongeveer een uur lang hebben de jongens bewegingloos in de schuilkelder gelegen; een oneindig lijkende tijd tussen hoop en vrees, waaraan pas bij de dageraad een eind kwam.

Het dagelijkse leven van de onderduikers in hun schuilplaats

Veel variatie bestond er niet in het dagelijkse leefpatroon van de onderduikers. Elke ochtend verruilden ze hun nachtelijke schuilplaats voor die van overdag: de zolder. Zien zonder gezien te worden was daar hun voornaamste dagelijkse bezigheid. Constant, nimmer hun post verlatend, spiedden ze de wegen in de omgeving af: aan de zuid-, noord- en oostkant door de vensters en aan de westkant door een opgelichte pan in het dakvlak. Bij guur weer was dat geen pretje. De wind blies door de opening in hun gezicht. Pijn aan de ogen, schrale wangen en diepe kloven in de lippen waren dikwijls het resultaat, vooral in de winter. Uiteindelijk diende een oude kater - juist, die kater - die het muizen had verleerd voor uitkomst. Willem slachtte het scharminkel, Dina trok er soep van. Het bovendrijvende vet werd eraf geschept en in een potje gedaan. Net voor een nieuwe wachttijd smeerden de jongens zich daarmee lichtelijk in. Het werkte voortreffelijk.

Tussen het wachthouden door knapten ze allerhande karweitjes op. Daarmee verdreven zij goeddeels de verveling. Hun voornaamste bezigheid was de tabaksverwerking. Voor de aanvoer van tabak zorgde Bas Berger, onder regie van Willem. De vier op zolder maakten er shag, sigaren en pijptabak van. Of die tabak te pruimen was? Absoluut niet! Op een keer stopte Willem in gezelschap een pijp met eigenverbouwde tabak, stak de brand erin, trok er enige keren aan en blies telkens de rook in de richting van het gezelschap. Die tabaksrook moet zo verpestend zijn geweest, dat de hele groep de kuierlatten nam.

Jan Scholte voor het venster dat uitzicht bood op de oostkant van de boerderij.

Alex Sidorov was bedreven in het maken van sieraden. Met eindeloos geduld bewerkte hij een zilveren munt met een hamertje, net zolang totdat het een prachtige ring was geworden, niet van echt te onderscheiden. De Levy's volgden zijn voorbeeld, af en toe geholpen door Alex.

Van afgedankte materialen maakten de vier twee vliegtuigjes. Een ervan is zoekgeraakt. Het andere wordt momenteel tentoongesteld in Het Nationaal Kamp Vught te Vught (van begin mei t/m juli 2001), in het kader van 'no child's play', opgezet door de 'Stichting Vrienden van Yad Vashem'.

Leon, die een textielopleiding had genoten, maakte graag kleren. In die hoedanigheid was hij tante Dina behulpzaam. Van een oude lap stof maakte hij voor zijn oudste broer een kiel. Over die kiel en nog wat schreef Jonny op 20 maart 1945 in zijn dagboek:

'Gistermiddag waren er weer een paar "Eierkäufer" voor wie we een tijdje moesten verdwijnen. Toen de moffen vertrokken waren zei ome Willem tegen ons: "Ze zult wat hebben as de haans eier gaot leggen"! Mede door de vele vliegtuigen hadden we een dag vol afwisseling.

Ik ben begonnen een vrachtauto in mekaar te prutsen voor de kleine Johan die morgen over een week jarig wordt.

De "motte" (varken) heeft mijn zwarte kielkje opgevreten. Erg jammer, het was zo'n gemakkelijk ding. Ze zal er vast niet vet van worden.

Interessant is de afweer die de laatste dagen erg actief is. Gelukkig schieten ze verbazend slecht. Eerst zien we de rookpluimpjes van de exploderende granaten, daarna horen we de knallen: hoch, hoch, bang.'

Aan hulp binnenshuis hadden Willem en Dina geen gebrek. De piepers werden geijst, de kleren versteld, het hout gekloofd en de schoven rogge en haver op de wagens die in de schuur waren gereden, met een gaffel op zolder gestouwd. Dat laatste werk kon slechts door twee personen tegelijk worden uitgevoerd. De anderen hielden ondertussen de Varsseveldseweg, de Derde Broekdijk en de Schievegatsdijk in de gaten. Onder geen beding mocht de waakzaamheid veronachtzaamd worden⁴.

De oorlogshandelingen zorgden, zo bleek uit het dagboek van Jonny Levy, eveneens voor enige afleiding. Op 14 januari 1945 noteerde hij:

'Vandaag beleefden we de sensatie van een luchtslag. Een en ander verliep als volgt. Omstreeks twee uur vanmiddag, ik zat op de wc, hoorde ik ineens schieten en kort daarna een zwaar gehuil van motoren. Achter het huis gekomen zag ik een zwarte rookkolom aan de overkant van de weg van een neergeschoten vliegtuig. Op zolder hadden de jongens gezien hoe alles in z'n werk was gegaan.

Hoog in de lucht was een gevecht en kort daarna kwam een machine als een pijl naar beneden, een rookstreep achter zich latend. Pas op het allerlaatste moment sprongen de piloten eruit. Daar het vliegtuig reeds te dicht bij de grond was en de parachutes zich niet geheel openden, kwamen de piloten bijna gelijktijdig met het vliegtuig neer, dat in stukken uit elkaar vloog; vuur en zwarte rook. Een benzinetank kwam bij Han (Herman Olijslager) achter het huis neer. De lucht vol met schietende en draaiende machines, rookpluimen van het geschut, mitrailleurgeratel, parachutisten.

Op een gegeven moment stegen rookzuilen op van wel zeven vliegtuigen. Eentje kwam brandend in onze richting, steeg weer op en verdween voorgoed in zuidelijke richting, nagezeten door de jagers. Even later kwam een tweemotorige Duitser, duidelijk herkenbaar, over ons heen, liet een bruine rookbaan achter zich en stortte richting het dorp V. (Varsseveld) brandend neer.

Alles speelde zich in nog geen tien minuten af. Toen de eerste mof neerstortte, werd in het dorp luchtalarm geslagen. Nadat het sein veilig was geblazen, brandden er op de grond zeker

een zevental vliegtuigen, voor zover wij konden nagaan. De tommy's hadden hun werk goed gedaan. Zoiets nog niet meegemaakt. Echter niet van gevaar ontbloot.

In de Ardennen 35.000 Duitsers omsingeld en de Amerikanen zijn geland op het eiland Luzon in de Filippijnen. Op dit eiland zitten 50.000 Jappen. Het is nog 130 km naar Manilla.

Geregeld stijgen VI's of V2's op. Morgen gaan we misschien dorsen.

Vooraf de zin 'Morgen gaan we misschien dorsen' spreekt boekdelen. De vier jonge mannen, toen al geruime tijd beperkt in hun bewegingsvrijheid, zagen uit naar een verzetje. Daar hadden hun lichamen behoefte aan. Onvoorwaardelijk toegeven aan die behoefte was levensgevaarlijk. Op elk moment van de dag, en dat werd telkens door Willem en Dina benadrukt, lag het gevaar op de loer.

Vijf onderduikers. Vlnr: Helmut Levy, Alex Sidorov, Jonny Levy, Leon Levy en Bas Berger.

Het begrip nacht had voor de vier onderduikers een aparte betekenis. Voor hen trad die al vroeg in; op het moment dat de invallende duisternis het niet meer mogelijk maakte voertuigen of mensen te onderscheiden die gebruik maakten van de toegangswegen naar de boerderij. Alex beklom dan de touwladder naar de hooizolder, de Levy's daalden de ladder af naar de kelder.

Ze ervoeren de nacht als een lange, lange periode waarin ieder op zichzelf werd teruggeworpen, vooral Alex die alleen op de hooizolder sliep. De gebroeders Levy konden voor het slapen gaan hun ervaringen tenminste nog enige tijd met elkaar delen, al waren de omstandigheden waarin dat gebeurde verre van ideaal. De nachtelijke eenzaamheid werd verdreven door het ochtendgloren, na de reveille, door het fluiten van het Wilhelmus. Zomers was het nog te harden in die schuilplaatsen, de nachten waren relatief kort, de temperaturen redelijk aangenaam. Des winters was het hoogst onaangenaam, vooral voor de gebroeders Levy, en dan druk ik me nog eufemistisch uit. Tegen half vijf in de namiddag zochten Jonny, Leon en Helmut de schuilplaats op; niet het prettigste moment van de dag, al hebben ze zich daarover nimmer beklagd.

De ondergrondse ruimte was kaal en kil. Het duistere gat in de varkensstal leidde, zo leek het wel, naar een onpeilbare diepte; weinig uitnodigend, nog ongetemperd geaccentueerd door allerhande geuren, hoofdzakelijk veroorzaakt door het voortdurend aanwezige vocht. De ventilatie was onvoldoende. Meer ventilatie aanbrengen zou wel mogelijk zijn geweest, maar dat zou ten koste zijn gegaan van de veiligheid; niemand die dát wilde.

Reeds in de late avond condenseerde hun adem tegen het koude plafond die, tegen de tijd dat de voornacht aanbrak, het stadium van zware druppels had bereikt. Net voordat die zouden vallen, veegde een van de jongens het plafond zo goed en zo kwaad mogelijk droog. De kletsnatte doeken legden ze in een hoek.

Na uren en uren, een oneindig lijkende tijd, was de lange nacht eindelijk voorbij. De jongens waren intens blij en dankbaar, niet alleen dat de nacht ten einde was, maar dat ze de nacht ook hadden overleefd. Wat moeten 's ochtends de eerste tonen van het Wilhelmus voor de jongens onbeschrijflijk mooi geklonken hebben.

Hoopvol kwamen ze uit hun 'hol' en traden de ongewisse dageraad tegemoet. De natte doeken die de Levy's uit de kelder hadden meegenomen brachten ze naar de keuken, hingen die te drogen aan de verchromde buizen rond het fornuis en liepen daarna timide de trap op naar de zolder; voor een volgend overlevingsetmaal.

De Levy's herhaalden een dergelijk etmaal 470 keer, Alex Sidorov ongeveer 220 keer. De dagen en nachten van Bas Berger en al die andere onderduikers laat ik buiten beschouwing. Hun positie was anders, ten opzichte van de vieranderen niet goed vergelijkbaar. Zij wier posities wel goed vergelijkbaar waren, verbleven er aanzienlijk korter. Om de gevoelens die zich van de jongens in de schuilplaatsen meester maakten met de juiste woorden weer te geven, maak ik andermaal gebruik van Jonny Levy's dagboek.

'Sinterklaasavond 1944. De wind huilt door de bomen. Het is donker, stikdonker.

Vanavond geen St. Nicolaasviering, maar diepe duisternis, met geen enkel lichtstraaltje.

Onze gedachten gaan naar de vroegere gezellige avonden thuis.

Nu, deze avond, gaat wederom voorbij, de omstandigheden zijn er naar.

Onze Lieve Heer is bij ons en dat is toch een feest in ons innerlijk.

Wij zijn dankbaar gestemd dat wij gespaard zijn gebleven tot nu. Ik hoop dat dat zo zal blijven tot de grote dag daar is, de dag van de bevrijding.

Met Gods hulp zijn we Sint 1945 thuis, in vrede en vrijheid, herenigd met onze ouders en al onze dierbaren, vooral met degenen wier lot ons nog onbekend is, zo ver van huis en haard. Moge Hij ook hen bewaren en behouden doen terugkeren, wanneer de grote dag zal zijn aangebroken.

Dan wordt Sint Nicolaas weer als vroeger.'

Tot besluit

De intense smeebeden van Alex Sidorov, de gebroeders Levy en alle anderen die bij Geurink zaten ondergedoken werden verhoord. Ongeschonden kwamen zij na de bevrijding uit hun benarde situatie te voorschijn, waarna ieder zijns weegs ging. Hun dank aan Willem en Dina Geurink was groot. Hoe groot die was, ervoer ik op vrijdag 18 augustus 2000 ten huize van Jonny en Dini Levy-Davidson in Deventer.

Vriendelijk, beleefd, levendig van aard, bijna jongensachtig zelfs, vertelde hij zijn verhaal, daarbij veel respect tonend voor andermans geloofsovertuiging. Over zijn verblijf in de schuilkelder en de dagen op zolder, praatte Levy met grote dankbaarheid: 'Animositeit tussen ons en de andere onderduikers', zo begon hij, 'kwam sporadisch voor. Daar zorgden rome Willem en tante Dina wel voor. Hun karakter dwong dat af: altijd rustig, vriendelijk, en gericht op wat goed voor ons was. En dat wisten zij op dat moment veel beter dan wij.' Zelfs over de Duitsers sprak hij in vergevingsgezinde termen: 'Ach', zo vertelde hij goedgehartig verder, 'die jongens konden er vaak ook niets aan doen. Zij kregen hun opdrachten van hogerhand.'

Over Willem en Dina Geurink - Jonny Levy noemde hen in ons gesprek consequent rome Willem en tante Dina - raakte hij niet uitgepraat. In een stroom van woorden, beladen met empathie, werden die twee Lichtenvoordse mensen met eerbied en dankbaarheid gelauwerd. Loftuitingen aan zijn adres wees de bescheiden Jonny Levy gedeceideerd af. 'De familie Geurink komt alle lof en eer toe', sprak hij.

Op een intelligente manier, gelardeerd met een schalkse inslag, gaf hij het gesprek telkens een wending in hun richting. Willem en Dina Geurink werden en bleven in het vervolg van die middag het onderwerp van gesprek.

Waarlijk, tegenover mij zat op die mooie augustusdag een man die alle emoties in zijn jonge jaren als onderduiker in zijn latere leven, samen met Dini Davidson, zijn begripvolle vrouw die eveneens onderdoken heeft gezeten, op bewonderenswaardige wijze écht heeft doorleefd en verwerkt.

Wie waren Willem en Dina Geurink nu eigenlijk? Wat bewoog hen om mensen die met de dood werden bedreigd met gevaar voor eigen leven liefdevol in hun midden op te nemen? Waarom praatten ze hun mond nooit voorbij? Waarom hebben we eigenlijk ruim vijftig jaar moeten wachten eer we vernamen wat er in de laatste oorlogsjaren rond het erf van de familie Geurink heeft afgespeeld?

Boeiende vragen die vrij eenvoudig van een antwoord zijn te voorzien. Die twee mensen waren nu eenmaal zo. Ze dachten bij veel wat ze deden voor de onderduikers niet eens na. Hun gevoel van medemenselijkheid, gerechtigheid, eer en een onwankelbaar vertrouwen in een hogere macht, zette hun handelen in beweging; een automatisme, onvoorwaardelijk aangestuurd vanuit een waarlijk verinnerlijkt besef van waarden en normen. Dat ze daarvan een groot deel van huis uit hebben meegekregen, is zeker. Daar is hun van jongs af aan geleerd de materiële en niet-materiële zaken zoveel mogelijk met elkaar te delen.

In dat opzicht is het niet zo verwonderlijk meer dat Willem en Dina herhaaldelijk hebben uitgesproken: 'Wij moeten de Heere dankbaar zijn, dat we dit werk hebben mogen en kunnen doen, en niet zij die hier ondergedoken zaten.'

Op 29 januari 1990 kwam op verzoek van de familie Levy de benoemingscommissie van Yad Vashem in Jeruzalem voor een vergadering bijeen⁵. In die vergadering werd unaniem besloten om Dina en Willem een hoge onderscheiding toe te kennen voor het redden van drie joodse onderduikers. Heel nadrukkelijk vermeldde de commissie, dat zulks geschiedde met groot gevaar voor eigen leven. Drie weken later, op 20 februari 1990, werd het besluit van voornoemde commissie door het directoraat bekrachtigd.

WHOEVER SAVES ONE LIFE IS AS THOUGH HE HAD SAVED THE ENTIRE WORLD

כאילו קיים עולם מלא

כל המקיים נפש אחת

WHOEVER SAVES ONE LIFE IS AS THOUGH HE HAD SAVED THE ENTIRE WORLD

תעודת כבוד Certificate of Honour

THIS IS TO CERTIFY THAT IN ITS SESSION OF 29 JANUARY 1990 THE COMMISSION FOR THE DESIGNATION OF THE RIGHTEOUS, ESTABLISHED BY YAD VASHEM, THE HOLOCAUST HEROES & MARTYRS' REMEMBRANCE AUTHORITY, ON THE BASIS OF EVIDENCE PRESENTED BEFORE IT HAS DECIDED TO HONOUR

וזאת לתעודה שבישיבתה פיוס א שבט תש"ן החליטה הוועדה לציון חסידי אומות העולם עליד רשות הזכרון ירושם על יסוד עדויות שהובאו לפניה לתת כבוד ויקר ל

Derk W. & Berendina A. Geurink-Wisselink דרסק וברנדינה א. גוריק-ויסלינק

WHO, DURING THE HOLOCAUST PERIOD IN EUROPE RISKED THEIR LIVES TO SAVE PERSECUTED JEWS.

על אשר בשנות השואה באירופה שמו נפשו בכפם להצלת יהודים נרדפים מידי רודפיהם ולמען

THE COMMISSION, THEREFORE, HAS ACCORDED THEM THE MEDAL OF THE RIGHTEOUS AMONG THE NATIONS AND HAS AUTHORIZED THEM TO PLANT A TREE IN THEIR NAME IN THE AVENUE OF THE RIGHTEOUS AT YAD VASHEM ON MOUNT OF REMEMBRANCE, JERUSALEM.

את העדליה לחסידי אומות העולם ולהרשות להם לנטוע עץ בשמם בשדרות חסידי אומות העולם על הר הזכרון בירושלים.

Jerusalem, Israel
20 FEBRUARY 1990

ניתן היום בירושלים, ישראל
כה שבט תש"ן

Yehoshua Avidor
בשם רשות הזכרון ירושם
ON BEHALF OF YAD VASHEM DIRECTORATE

H. M. Averbach
בשם הוועדה לציון חסידי אומות העולם
ON BEHALF OF THE COMMISSION FOR THE DESIGNATION OF THE RIGHTEOUS

Burgemeester Pannekoek van Wisch (rechts) reikt de Yad Vashem- onderscheiding uit aan het echtpaar Geurink-Wisselink.

De veertiende mei 1990 was voor het echtpaar Geurink de grote dag. Uit handen van Wisch' eerste burger, Hein Pannekoek, ontvingen zij de toegezegde Yad Vashem onderscheiding: een medaille met bijbehorend certificaat van eer en een boom die speciaal voor hen in The Avenue of the righteous at Yad Vashem on Mount of Remembrance te Jeruzalem is geplant.

Kort na het overlijden van Willem Geurink werd de boerderij afgebroken. Een voor een werden de pannen van het dak gehaald, de kozijnen eruit gelicht en, 'respectvol', de muren omgeduwd; ze boden weinig weerstand.

Enkele dagen later was een flink stuk historie gewist. Jammer? Goed? Niet goed? Dina Geurink, die haar man ruim twee jaar heeft overleefd, reageerde berustend in het lot van de boerderij. Met veel wijsheid sprak ze: 'Wij hebben het leven gehad. Samen, Willem en ik, hebben we de boerderij opgebouwd, de kinderen groot gebracht en een aantal onderduikers opgenomen. We hebben een fijne tijd gehad, het is mooi geweest. Na ons komen anderen die het leven overnemen en het naar hun inzichten gestalte geven. Zo moet het. Zo hoort het.'

We eindigen zoals we begonnen. Niets ontstaat zo maar, alles heeft zijn oorzaak. De handelingen van het echtpaar Geurink-Wisselink werden in gang gezet door de beroerde situatie voor bepaalde bevolkingsgroepen tussen 1940 en 1945, met als kader hun achtergrond.

Willem en Dina, de personificatie van tal van Lichtenvoordenaren die, en we zeggen het nogmaals, met eenvoud, moed en een groot gevoel voor rechtvaardigheid andere mensen door een moeilijke episode van de geschiedenis hebben geholpen, zijn niet meer. Zulke mensen moeten we blijvend eren.

... Opdat wij, wij die immers een goede toekomst voorstaan, het verleden niet zullen vergeten...

Verantwoording

Bij het schrijven van dit verhaal heb ik sterk geleund op hoofdstuk 19 uit het boek 'Om niet te vergeten, herinneringen van Willem Geurink en Dina Geurink-Wisselink', dat in februari 1993 is uitgegeven en in familiekring is verspreid. De reden is simpel: beter gedocumenteerd en chronologisch gerangschikt materiaal was niet voorhanden.

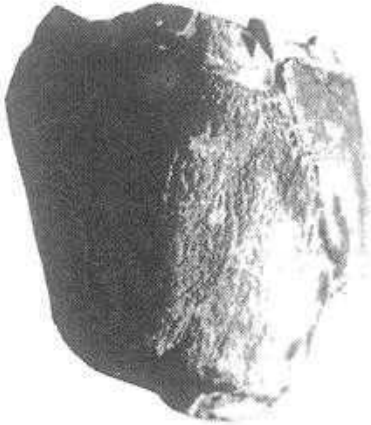
Verder werd ik ondersteund door de familie Grevers-Geurink uit Winterswijk, de familie Levy-Davidson uit Deventer, de familie Rooiman-Geurink uit Enschede en de familie Scholte-Laning uit Lichtenvoorde. Bovendien voorzagen alle genoemden mij van waardevolle foto's, fotokopieën en krantenartikelen.

Henny Bennink, 11 februari 2001

Noten

1. Het adres van de familie Geurink luidde oorspronkelijk: Derde Broekdijk B 282 b. In 1951 werd dat gewijzigd in Schievegatsdijk 12. In de beginjaren zestig van de vorige eeuw werd het nummer veranderd in Martin Lelivelstraat 82. Thans is dat deel van de Martin Lelivelstraat, waaraan de boerderij heeft gestaan, weer omgedoopt in Derde Broekdijk.
Gemeentearchief Lichtenvoorde.
2. Arbeitseinsatz: een door Nazi-Duitsland ingestelde organisatie. Doel: verplichte tewerkstelling van arbeidskrachten in vrijwel alle sectoren van de Duitse economie. De meeste arbeiders werden in de oorlogsindustrie aan het werk gezet. In Nederland werd de Arbeitseinsatz in 1942 ingevoerd, eerst schoorvoetend, later, na september 1944, radicaal. Alle mannen tussen 18 en 45 jaar werden opgeroepen.
L. de Jong: Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dl 4-8 (1972-1978);
A.H. Paape e.a.: Bericht van de Tweede Wereldoorlog, dl 1-6 (1970-1971).
3. De Nederlandse Arbeidsdienst (NAD) werd op 23 mei 1941 door de bezetter opgericht. In principe moesten alle jongens en meisjes die de leeftijd van achttien jaar hadden bereikt, ongeveer een halfjaar dienst nemen in dat instituut. De plicht voor meisjes om daadwerkelijk aan die organisatie deel te nemen, is nooit geëffectueerd. Joden waren van deelname uitgesloten. De Arbeidsdienst kende in ons land maar weinig belangstelling. Naar aanleiding daarvan riep de bezetter vanaf 1942 hele jaargangen op. Voorts bepaalde die aan ons opgedrongen overheid dat allen die een openbare betrekking ambieerden of wilden gaan studeren, aan de 'Arbeidsdienstplicht' moesten hebben voldaan. Zelfs die maatregelen konden de animo voor de indoctrinerende, paramilitaire organisatie niet aanwakkeren. Een andere oorzaak was het gebrek aan kampruimte.
L. de Jong: Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dl 4-10 (1972-1981).
4. Zie noot 1.
5. Yad Vashem is een Israëliëse stichting dat aandacht besteedt aan hen die zich in de oorlog verdienstelijk hebben gemaakt met het redden van joodse mensen. Het instituut baseert zijn activiteiten op Jesaja 56:5. *Ik geef hen in mijn huis en binnen mijn muren een gedenkteken en een naam, beter dan mijn zonen en dochters; Ik geef hun een eeuwige naam die niet uitgeroeid zal worden.*
Bijbel van Het Nederlandsch Bijbelgenootschap, Amsterdam, 1966.

Zomaar voor het oprapen... ...een kies van een wolharige neushoorn

In 1994 betrok de familie Venderbosch een nieuwe woning in vakantiepark 'het Beleg van Grol' in "het Fleer" te Lievelede. Als voorbereiding op de aanleg van de tuin, werd met een shovel de grond een meter 'omgemaakt'. Daarna werd de grond geëgaliseerd. Tijdens dit werk viel het oog van de heer Venderbosch op een vreemde steen die aan de oppervlakte was gekomen.

Nu wemelt in de omgeving van de Schans van de stenen en veldkeien, maar deze was blijkbaar het bukken waard. Ook in de hand bleek de vondst bijzonder genoeg om niet meteen met een boog richting bosrand te verdwijnen.

De 'steen' (zie hierboven, schaal 1:1) was eigenlijk te licht voor een steen, het leek wel een stuk van een bot of een tand. De bodemvondst kreeg een plekje op de vensterbank. Een tijdje geleden liet de dochter van de heer Venderbosch mij het voorwerp zien met de vraag: "Weet jij wat dit is?" Dat het een tand was, was duidelijk. Dat het een niet alledaagse tand was, dat leed ook geen twijfel. Maar van welk dier? Daar kon ik ook geen antwoord op geven. Dus 'verderop' met de vondst. In dit geval richting Bredevoort, naar Frits Laarman, archeozoöloog (zeg maar "de bottendeskundige") van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort. Frits zag het meteen: een flink fragment van een kies van een wolharige neushoorn. Van de wortel is niet veel bewaard gebleven, de kroon daarentegen is nog vrijwel geheel intact.

De wolharige neushoorn

De wolharige neushoorn leefde tijdens de laatste ijstijd, zo'n 30.000 tot 10.000 jaar geleden. Het klimaat in die tijd laat zich het best vergelijken met de dat op de tegenwoordige toendra's in het noorden van Siberië: sneeuw, ijs en een permanent bevroren bodem. Dat was niet bepaald een uitnodigend klimaat in die dagen...

De wolharige neushoorn is een enorm dier geweest: het kon tot 3.70 meter lang worden en een schofthoogte van 1.70 meter bereiken. Op de neus had het twee aanzienlijke hoorns. Ondanks dit angstaanjagende uiterlijk gaat het hier om een planteneter. De wolharige neushoorn moest zichzelf in leven houden met het weinige wat de toendra hem aan plantaardigs bieden kon. Zijn langgerekte schedel en kiezen met hoge kronen waren uitermate geschikt voor het fijnmalen van stugge grassen.

Het dier was prima beschermd tegen het barre klimaat: het hele lichaam was bedekt met ruige lange haren. Ook het gedrongen lijf en korte poten lieten weinig warmteverlies toe.

Mensen uit het Paleolithicum (oude steentijd 1.600.000 tot 10.000 jaar geleden) hebben de wolharige neushoorn veelvuldig afgebeeld in hun rotstekeningen. Net als de wolharige mammoet, was de wolharige neushoorn een gewilde jachtbuit voor de mens. Aan het eind van de IJstijd stierf dit imposante dier uit.

De kies, gevonden in het Flee vlak bij de Schans, vertoont geen sporen van watererosie. Hij is dus hoogstwaarschijnlijk niet door een rivier naar onze streken gebracht. Daarom is het meer dan aannemelijk dat "onze" wolharige neushoorn, in een natuur die we nu absoluut niet als de onze zouden herkennen, inderdaad eens hier heeft rondgezworen om er zijn of haar einde te vinden.

Godfried Nijs

Mededelingen bibliotheek

Wisseling van de wacht

De heer Han Wansing heeft in de loop van het jaar 2000 te kennen gegeven ontheven te willen worden van zijn functie als bibliothecaris van de vereniging. Het bestuur heeft dit verzoek ingewilligd en mij gevraagd de taak van Han over te nemen. Graag wil ik Han ook namens het bestuur bedanken voor de wijze waarop hij de bibliotheek een tiental jaren heeft verzorgd. Een verenigingsbibliotheek behoort een goed geordende verzameling boeken en tijdschriften te zijn met belangrijke informatie voor de leden. Han heeft niet alleen de catalogus bijgehouden maar bovendien gewerkt aan het verzamelen van publicaties en artikelen die voor de historie van Lichtenvoorde belangrijk zijn. Han bedankt.

Herbezinning

De wisseling van de wacht was voor het bestuur tevens aanleiding zich nog eens te beraden over de criteria voor aanschaf, beheer en uitlening van werken. Eén van de doelstellingen van onze vereniging is de beoefening van de geschiedenis en de volkskunde van Lichtenvoorde. Dit doel wordt bereikt door publicaties in onze periodiek, maar ook door het bewaren van het geschreven woord in boek, tijdschrift- en krantenartikel. Door het bestuur is vastgesteld dat het belangrijkste criterium voor de aankoop van publicatie zal zijn het bestaan van een raakvlak met Lichtenvoorde in brede zin. Dit criterium geldt voor een tijdschrift- of krantenartikel. Een tweede maatstaf voor aankoop is: de noodzaak van een boek voor leden die een studie doen voor de vereniging of een publicatie voorbereiden voor onze periodiek. In de praktijk zal het veelal gaan om: herdenkingsboeken, familieboeken, boeken over de gemeente, boeken over bedrijven of bedrijfstakken, gelegenheidspublicaties, algemene publicaties van historisch belang voor onze gemeente en boeken speciaal voor één van onze werkgroepen. Ook sommige publicaties uit Groenlo zijn voor onze vereniging van belang gezien de historische -vooral kerkelijke- verbondenheid.

Naast de aankoop verwerft de bibliotheek ook boeken en publicaties door schenking. De vereniging is altijd geïnteresseerd in historische werken uit huisbibliotheken die opgeschoond worden, jubileumuitgaven van bedrijven of verenigingen, foto's, knipselverzamelingen, geboortekaartjes, communieplaatjes en bidprentjes ed.

In onze bibliotheek staan ook een aantal boeken die intussen zeldzaam zijn geworden. Ze zijn niet meer te koop. Sommige ervan, vooral plaatselijke titels, zijn ook niet meer in de Openbare Bibliotheek te leen. Gezien de toenemende historische waarde voor Lichtenvoorde van onze boekenverzameling heeft het bestuur gemeend met betrekking tot het uitlenen regels te moeten stellen.

Periodieken

Sinds een aantal jaren bestaat er een uitwisseling van periodieken met zusterverenigingen in de regio. Wanneer u geïnteresseerd bent in deze publicaties, is het mogelijk deel te nemen aan een leesportefeuille die tweemaal per jaar wordt samengesteld. Oudere nummers kunt u, na afspraak, inzien in onze kluis op het Gemeentehuis. Maar ... van ons eigen periodiek, "De Lichte Voorde", zijn een groot aantal nummers nog verkrijgbaar bij Antoon Driessen.

Nieuwe aanwinsten bibliotheek

Boeken

- ... en zo greujen dat..., 50 jaar familiebedrijf Dusseldorp; drs Johan Godschalk.
- Een Achterhoekse jongen in de Duitse tijd; Bernard J. Dorrestijn, speciale uitg.ADW.
- Geschiedenis van de oude St.Mattheus van Eibergen; E.H.Wesselink.
- De sigaar en andere bespiegelingen; eigen uitgave, Jan Kruip.
- Gij beken eeuwigvloeiend, water in de Streek van Rijn en IJssel; A.M.A.J. Driessen e.a.
- Om niet te Vergeten, herinneringen van Willem Geurink en Dina Geurink-Wisselink.

Door schenking verkregen werken

- Geen top zonder berg; Henk van Meindersma.
- Eric Osendarp preekt; Eric Osendarp.
- Het landschap van de zandgebieden 1988.
- Kastelen en huizen op de Veluwe.
- Een b(1)oeiend spektakel, proefschrift over het Lichtenvoordse bloemencorso 1993; 2 delen.
- Bocholt 1986; fotoboek.
- Korps Rijkspolitie 1945 –1994; De Jonge, 1993.
- Toeristische vooruitzichten voor de Achterhoek; brochure, 1992.
- 't Anker; notitie over de justitionele inrichting Harreveld; 1996.
- Verzameling artikelen over de ziekenhuisstrijd vanaf 1979.
- Von den bösen Weibern die man nennt Hexen; Marielies Saatkamp.
- 't Viefde knöpken van baoven; over de harmonicadag Erve Kots, 1992.
- Varkens houden en milieu... een kwestie van balans; brochure.
- Melkveehouderij en milieu in balans; brochure, 1989.
- Het valkhof.
- Stichting historisch boerderij-onderzoek; Jaarverslag 1975.
- idem 1985.
- idem 1987.
- Handboek Stichting het Gelders Landschap 1985.
- Niet om eniger gaven of gonsten wille; over zeven eeuwen gasthuizen en ziekenhuizen in Zutpen.
- Jahrbuch des Kreises Borken 1995.
- idem 1996.
- Herinneringen van een oude Saksische boer; Bernard Weenink,1983.
- Heimwee naar het steen, afscheid van een cultuur; over oude druktechnieken.
- 50 Jaar inspectie voor het brandweerwezen; 1990.
- Een krant in het oosten, bij het afscheid van een courantier; over mr. G.J. Houwert.
- Architectuur en stedenbouw in Gelderland 1850-1940.
- Natsohm um Apollo, dialectverhalen uit het Munsterland; Josef Krüger.
- De heren worden bedankt, over het vergeten leger in Indië 1949 1950; Antoon P. de Graaff.
- Wa'k zeggen wolle en 'k zwiege neet, verhaaltjes en spreuken; H.Krosenbrink en H.Harmsen 1997.
- Rund um 's Zwillbrocker Venn; 1989.
- Den tillefoon en andere verhalen in Achtethoeks en Liemers; 1997.
- Algemene Gids De Hoge Veluwe.

- Een kleddeken Achterhooks; de tweede nieuwe druk, 1999.
- Das beste der Stadte und des Platten Landes jederzeit...; 1995.
- Het coöperatieve alternatief, bij gelegenheid van honderd jaar Rabobank; 1998.

Korte lokale publicaties

- Vrijwillige Brandweer, Jubileumboek 70-jarig bestaan.
- Programma van de opening der bad- en zweminrichting, Lichtenvoorde 8 juli 1934.
- Marmare Thuis, met o.a. publicatie over de start van het Marianum in 1946.

Periodieken

- Jaarboek Achterhoek en Liemers, no. 23, over het jaar 2000.
- Gelders erfgoed, jaargang 2000 no. 1 - 2 - 3 - 4.
- Freriks nieuws, no. 92 - 93 - 94.
- Old Ni-js, no. 39.
- Contactorgaan ADW, april, augustus.
- Kronijck van deutekom en salehem als oock gander, 24^e jaargang 2000, no. 95 - 96 - 97.
- Den schorpaol, 21^e jaargang 2000 no. 1 - 2 - 3.
- Alle daagse dingen, 2000 no. 1 - 2 - 3.
- Het hoenderboom, 15^e jaargang 2000 no. 43 - 44.
- Onder d'n kroezeboom, jaargang 17, 2000 no. 1 - 2 - 3.
- 't Meisterbenksken, jaargang 2000 no. 56 - 57 - .. - 59.
- Relatie magazine Rijksarchief Gelderland, augustus 2000, najaar 2000.
- Respons, mededelingen van het meertensinstituut, No. 4 2000.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de Henk Hanselman telefoon 0544 373108, email: hanselman@wxs.nl of Antoon Driessen, telefoon 0544 372823.
Henk Hanselman.

Personalia

In de periodiek no.41 van mei 2000 werd een saldo vermeld van 172 leden. (Opname per 1 januari 2000) Uitgaande van deze stand zijn er in het afgelopen jaar (2000) de volgende mutaties in ons ledenbestand geweest.

Nieuwe leden

R. Steentjes	Hein Meijerstraat 42	Lichtenvoorde
A.F.M. Otte	Haydenstraat 6	Lichtenvoorde
mvr. J.W. Meijer-Geessink	Bosboombroekerweg 5	Heelweg
J.J.M. Gebbink	Aaltenseweg 94	Lichtenvoorde
mvr. H.W.J. Reuvekamp	Dijkstraat 34	Lichtenvoorde
A.H.W. te Brake	Molendijk 3	Lichtenvoorde
B.H.M. Tenten	Middachtenstraat 11	Lichtenvoorde
T.H.G. Bennink	Zichtweide 39	Nieuwegein
G.J.A. Bulten	Marishof 36	Lichtenvoorde
mvr. C. van Gemert	Europalaan 6	Rheden
B.J.M. Weeber	Rapenburgsestraat 17	Lichtenvoorde

Wij wensen allen nogmaals van harte welkom in onze vereniging.

Overleden

H.J.A. Hulshof	Middachtenstraat 2	Lichtenvoorde
H.A.Th. Hulshof	Dijkstraat 35	Lichtenvoorde
<i>Het lidmaatschap wordt voortgezet door de nabestaanden.</i>		
mvr. J.G. Heinen-te Bokkel	Hagenstraat 11	Lichtenvoorde

Bedankt

mvr. N.H. ter Horst-van Eck	Hollandsche Schans 16	Lievelde
mvr. C. Hulshof-Oldenkotte	Van Heijdenstraat 20	Lichtenvoorde
G.A.A.M. van Dishoeck	Potgieterstraat 4	Lichtenvoorde
N. van Aken	Karpersloot 9	Houten

Adreswijziging

Naam	Nieuw adres	
W.H.M. Steentjes	Watersnipstraat 6	Lichtenvoorde
G.H.H. Nijs	Het Brook 1-03	Lichtenvoorde
G.H. Willemsen	Van Bastenbatenburgstraat 21	Lichtenvoorde
N. J.M. Adema Mzn	Reviuskade 11	Utrecht
M.M.J. Klein Gunnewiek	Middachtenstraat 57	Lichtenvoorde

Na verwerking van deze mutaties hebben we per 1 januari 2001; 178 leden.
Hiervan komen er 47 van buiten de gemeente Lichtenvoorde.

Hierbij verzoek ik alle leden dringend bij eventuele adreswijzigingen of andere mutaties, zoals opzegging of aanmelding van nieuwe leden, dit tijdig en schriftelijk door te geven aan de secretaris; A.W. Driessen, Schatbergstraat 60, 7131 AS Lichtenvoorde, tel. 0544-372823

Aanwinsten foto/dia-archief

- Ontvangen van A. Driessen 3 kleurenfoto's (10x15), Lichtenvoorde omstreeks 1970.
- Verworven 18 foto-repro's uit expositie Vragender (14 st. 20x30 en 4 st. 13x18)
- Verworven 2 diaprins van bouw Ludgeruskerk in 1968 (10x15).
- Ontvangen van G. Eppingbroek een foto-repro van 't inhalen van de eerste ambulance-auto in 1962.
- Verworven 40 dia-repro's van onderwerpen ouder Lichtenvoorde. Foto's beschikbaar gesteld door; J. Kruip (paters), A. Hulshof (carnaval en sport), fam. Tenten (trappenfabriek en familie), H. Bennink (avond-4daagse en stormramp), fam. Weijenborg (familie), A. Huinink (veldwachter), mevr. Molleman (familie/school) en G. Eppingbroek (Harreveld/Lievelde/Vragender).
- Ontvangen van H. Krabbenborg 6 kleurenfoto's van de dia-avond op 31-1-2000 te Vragender.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 4 kleurenfoto's van Harreveld 2000.
- Ontvangen van fa. H.A. Hulshof 1 kleurenfoto 13x18 van het personeel op 5-4-1996.
- Ontvangen van H. Bennink 2 kleurenfoto's van het interieur van de schoppe van de Lindeboom te Harreveld.
- Verworven 40 foto-repro's, waarvan 27 over diverse onderwerpen, 8 over houtverwerking en 5 over leerbewerking. Foto's stammen uit de collecties van; fam. Holweg, fam. Tenten, fam. V/d Mosselaar, A. Hulshof, fam. Ikink, A. Huinink, fam. Milder, fam. Stottelaar, J. Kruip, H. Bennink en G. Eppingbroek.
- Verworven 44 dia-repro's van diverse onderwerpen. Foto's beschikbaar gesteld door; G. Willemsen (kaartclub en families), fam. Marijnusse (tram-ongeluk), Holweg (Weijenborg), H. Meekes (scholen/schoenfabr. H.B.S./gidsen/Rode Kruis/familie), H. Bennink (Harreveld, muziek en school), mvr. Buijnink (familie) en Eppingbroek (diversen).
- Ontvangen van H. Krabbenborg en G. Eppingbroek 7 kleurenfoto's van de excursie naar Singraven op 21-10-2000.
- Verworven 80 dia-repro's van foto's door diverse personen ter beschikking gesteld. Door; fam. Meekes- Hulshof (ziekenhuis), fam. Vos (slachterij en Lievelde) en Parochie Lievelde (kerk, school, Loreto, jubilea, afscheid pastoors enz.)
- Verworven 95 dia-repro's, vooral met het oog op de lezing te Lievelde, van foto's van; het parochie-archief van Lievelde, de fam. Marijnusse, H. Bennink en G. Eppingbroek. Ook van de fam. Geurink (onderduikers en omgeving boerderij).
- Verworven 54 foto-repro's van foto's uit diverse collecties; H. Bennink (Harreveld en Lievelde), B. Marijnusse (Lievelde school, kermis en tram), fam. Meekes-Hulshof (scholen, gidsen, Rode Kruis, H.B.S. en familie), fam. Geurink (boerderij, familie en onderduikers) en mvr. Buijnink (familie-foto).
- Verworven 43 foto-repro's, vooral uit het parochie-archief van Lievelde en van slachterij Vos.

Aanwinst historische videofilms:

Verworven een videoband met hierop een 5-tal filmpjes over de agrarische sector.

- Aardappels oogsten.
- Rogge maaien en dorsen.
- Bieten (mangels) rooien en inkuilen.

- Knollen van het land halen.
- Zuivelfabriek, met de afdelingen; melkontvangst, botermaken, centrifugeren en machinekamer.

Aanwinsten Museale Voorwerpen

- Machines, gereedschappen en materialen uit de nalatenschap van de thuis-leerbewerker Jan Vrieze uit Varsseveld. Vervaardiger van tasjes, beurzen, etuis en andere kleine lederwaren.
- Doos met diverse soorten en stukken overleer.
- 1 Stikmachine merk NECCHI.
- 1 Schalmachine merk NOMAB (3 delen).
- 12 Stansmessen van diverse afmetingen en vormen.
- 1 Gaatjesmaker.
- 1 Beugel-buigijzer.
- 1 Electriche vormer (2 delen).
- 7 Beugels voor tasjes.
- 1 Doos halffabrikaten/beschermplaten voor het maken van brillendoosjes.
- 13 Stukjes geschald leer voor etuis.

Ontvangen van de heer B.Th. te Brake te Lievelede;

- Een aantal kleinere schoenmakers gereedschappen, o.a. voor het maken van sierranden en leren veters.
- Een knoopjestang.
- Een apparaat voor het plakken van zolen en hakken.

Aanwinsten documentatiecentrum

- Ontvangen van H.W. Ikink, een kranteknipstel over architect Wolther te Riele.
- Ontvangen van LIVO, Programma Opening Zwembad Lichtenvoorde 1938.
- Ontvangen van de familie Hartman te Lichtenvoorde, 3 complete jaargangen van de ELNA (1994, 1995 en 1996).
- Ontvangen van mevr. Molleman-Brus uit de nalatenschap van haar zwager en zuster, de familie Van Helvoort-Brus, drie mappen met informatie over Lichtenvoorde. Ook gegevens over Lichtenvoordse families zoals; Hulshof, Van Basten Batenburg, Kruij en Van de Mosselaar, vooral bestaande uit bidprentjes en overlijdensadvertenties. Ook een aantal ansichtkaarten en reproducties hiervan.
- Ontvangen van G. Eppingbroek een 3-tal kranteN-artikelen over W.A. Hegeman en het Vragenderveen.

G.J.A. Eppingbroek

**Voor vragen, giften van allerlei aard voor het museum
of documentatiecentrum of beschikbaarstelling van foto's kunt u zich wenden
tot de beheerder van ons foto/dia-archief;
de heer G.J.A. Eppingbroek,
Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk, tel. 0543-515408
of tot de bibliothecaris de heer H.J. Hanselman, Const. Huygensstraat 7, 7131 WG
Lichtenvoorde, tel 0544-373108
of tot een van de andere bestuursleden.**

Ons "zoekplaatje"

Geachte lezer, hier weer een nieuw zoekplaatje. Mocht u gegevens van een van de vroeger geplaatste foto's nog in willen leveren, dan kan dit ten allen tijde bij ondergetekende of bij een van de andere bestuursleden.

Deze foto uit het Vormingscentrum voor Jong Volwassenen; "Jij en Ik samen", is omstreeks 1970 gemaakt en stamt uit een welkomstboek van de gezamenlijke scholen aan de heer Van Bastelaar bij zijn aantreden als burgemeester van Lichtenvoorde.

De dames op de foto zijn allerlei lekkernijen aan het klaarmaken. Gaarne zouden we van u willen weten wie deze Lichtenvoordse schone zijn.

Hier de nummers van de betreffende personen en hun namen voorzover bekend:

1.
2.
3.
4.
5.

Reactie graag aan de redactie of aan ondergetekende.

G.J.A. Eppingbroek

tel. 0543-515408

Adressen bestuur Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:

H.J.A. te Brake <i>voorzitter</i>	Verdistraat 9	7131 AJ Lichtenvoorde	tel. 0544-372117
A.W. Driessen <i>secretaris</i>	Schatbergstraat 60	7131 AS Lichtenvoorde	tel. 0544-372823
G.J.A. Eppingbroek <i>penningmeester</i>	Koekoekstraat 16	7102 AZ Winterswijk	tel. 0543-515408
H. Bennink <i>werkgroep genealogie & historie</i>	Polbrug 10	7152 AZ Eibergen	tel. 0545-474736
C.M.W. Oolthuis-Wagener <i>werkgroep excursies-lezingen</i>	Brechtstraat 5	7132 AC Lichtenvoorde	tel. 0544-372080
H.J. Hanselman	Const. Huygensstr. 7	7131 WG Lichtenvoorde	tel. 0544-373108
H.J. Krabbenborg <i>werkgroep streektaal</i>	Boschlaan 3	7131 RA Lichtenvoorde	tel. 0544-371936
B.H.W. van Lochem	Patronaatsstraat 32	7131 CH. Lichtenvoorde	tel. 0544-378393
G.A.Th.M. Nijs <i>werkgroep archeologie</i>	Past. Sandersstr. 13	7131 BT Lichtenvoorde	tel. 0544-376947

Redactieadres:

B.H.W. van Lochem Patronaatsstraat 32 7131 CH. Lichtenvoorde tel. 0544-378393

Bibliothecaris:

H.J. Hanselman Const. Huygensstr. 7 7131 WG Lichtenvoorde tel. 0544-373108

Internetpagina's:

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:
<http://vol.mainpage.net>

Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde:
<http://awl.mainpage.net>

*Wanneer U vragen heeft over de geschiedenis van onze gemeente,
aarzel dan niet met een van bovenstaande personen contact op te nemen!*

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013